

Grey Scale #13

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

6

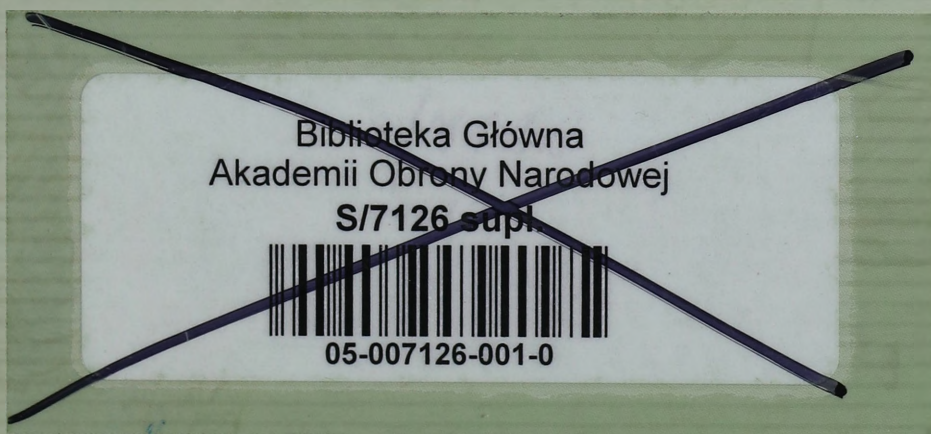

AKADEMIA
OBRONY
NARODOWEJ

Mgr Marta JAROSZEWICZ

WYMIAR KAUKASKI
POLITYKI BEZPIECZEŃSTWA
NATO I UNII EUROPEJSKIEJ

Suplement do rozprawy doktorskiej

WARSZAWA

75046

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ STRATEGICZNO-OBRONNY

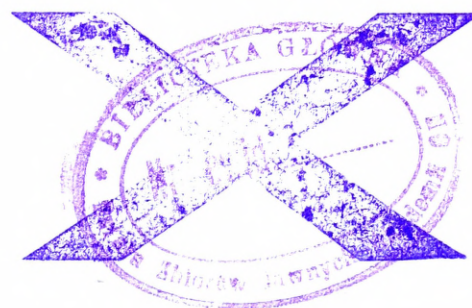

mgr Marta Jaroszewicz

**WYMIAR KAUKASKI POLITYKI BEZPIECZEŃSTWA NATO
I UNII EUROPEJSKIEJ**

Suplement do rozprawy doktorskiej

**Rozprawa została opracowana pod kierunkiem naukowym
prof. dr. inż. Tadeusza Jemioly**

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	3
I. Metodologiczne podstawy rozprawy doktorskiej. Uzupelnienie	4
1.1. Cele badań	4
1.2. Problemy badawcze	5
1.3. Hipotezy robocze	6
II. Polityka Sojuszu Północnoatlantyckiego wobec Kaukazu Północnego	7
2.1. Główne uwarunkowania polityki NATO wobec Kaukazu Północnego	8
2.1.1. Sytuacja bezpieczeństwa na Kaukazie Północnym. Wojna w Czeczenii	8
2.1.2. Wpływ wojny w Czeczenii na politykę bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej	11
2.1.3. Relacje pomiędzy NATO i Federacją Rosyjską	14
2.2. Proces kształtowania się polityki NATO wobec Kaukazu Północnego	18
2.2.1. Pierwsza wojna czeczeńska	18
2.2.2. Druga wojna czeczeńska	20
2.2.3. Wokół wojny z <i>terroryzmem</i>	22
2.2.4. Marginalizacja problemu	24
2.3. Obszary i sfery aktywności	25
2.4. Konkluzje	28
III. Polityka Unii Europejskiej wobec Kaukazu Północnego	30
3.1. Główne uwarunkowania polityki UE wobec Kaukazu Północnego	31
3.1.1. Kaukaz Północny: transgraniczne zagrożenia bezpieczeństwa	31
3.1.2. Założenia polityki UE wobec Federacji Rosyjskiej	34
3.2. Proces kształtowania się polityki UE wobec Kaukazu Północnego	37
3.2.1. Pierwsza wojna czeczeńska	37
3.2.2. Druga wojna czeczeńska	39
3.2.3. Wokół problematyki humanitarnej	41
3.3. Obszary i sfery aktywności	42
3.4. Konkluzje	44
IV. Konkluzje uzupełniające	46
BIBLIOGRAFIA DO SUPLEMENTU	50

WPROWADZENIE

W związku z oceną rozprawy doktorskiej pt. „Wymiar kaukaski polityki bezpieczeństwa NATO i Unii Europejskiej”, wskazującą na konieczność dokonania rekonstrukcji metodologicznej, w szczególności w zakresie zdefiniowania problemu i celu badawczego oraz dekompozycji głównego celu i problemu badawczego na cele i problemy szczegółowe, autorka zdecydowała się na opracowanie suplementu. Opracowanie to stanowi uzupełnienie rozprawy doktorskiej uszczegółowiające i korygujące zakres problemu badawczego o zagadnienia związane z polityką NATO i Unii Europejskiej wobec Kaukazu Północnego oraz redefiniujące problemy szczegółowe mające na celu znalezienie odpowiedzi na główne pytanie badawcze dotyczące polityki bezpieczeństwa obu tych organizacji wobec regionu kaukaskiego.

Autorka skorygowała założenia rozdziału metodologicznego oraz dodała do odpowiednich rozdziałów przedmiotowych część poświęconą północnej części Kaukazu. Osiągnięte rezultaty zawarto w konkluzjach uzupełniających.

I. Metodologiczne podstawy rozprawy doktorskiej. Uzupelnienie

Przedmiotem badawczym pracy była polityka Sojuszu Północnoatlantyckiego oraz Unii Europejskiej wobec regionu kaukaskiego, zarówno jego południowej części tworzonej przez trzy niepodległe państwa (Gruzję, Azerbejdżan i Armenię), jak i północnej stanowiącej część terytorium Federacji Rosyjskiej. Należy przy tym podkreślić, że ponieważ Kaukaz Północny jako część terytorium państwa rosyjskiego nie posiada podmiotowości prawnomiędzynarodowej, określenie polityka Sojuszu Północnoatlantyckiego czy Unii Europejskiej wobec Kaukazu Północnego może być używane jedynie w wymiarze politologicznym, a nie prawnym.

Kaukaz Północny tworzy osiem republik autonomicznych: Dagestan, Czeczenia, Inguszetia, Osetia Północna, Kabardyno-Bałkaria, Karczajo-Czerkiesja, Adygea, Kałmucja oraz Kraj Stawropolski i Krasnodarski¹. Podobnie jak południowa część Kaukazu, jego północny fragment boryka się z poważną niestabilnością polityczną, społeczną i militarną związaną ze znaczną dywersyfikacją tego obszaru pod względem składu etnicznego, celów politycznych oraz stosunku do modernizacji politycznej z jednej strony i religii islamskiej z drugiej. Kluczowa z punktu widzenia zagrożeń dla bezpieczeństwa międzynarodowego pozostaje kwestia czeczeńska ze względu na długotrwały konflikt zbrojny, który rozgorzał w tej republice po rozpadzie ZSRR.

1.1. Cele badań

Główny cel badawczy, jakim jest dokonanie analizy wymiaru kaukaskiego polityki bezpieczeństwa NATO i Unii Europejskiej prowadzonej w odpowiedzi na płynące z tego regionu szanse i zagrożenia oraz zidentyfikowanie na tej podstawie ról międzynarodowych, odgrywanych na tym obszarze przez Sojusz Północnoatlantycki i Unię Europejską, pozostał bez zmian. Rekonstrukcji uległy natomiast cele szczegółowe, na które zdekomponowany został cel ogólny. W związku z tym wyróżniono następujące cele szczegółowe:

1. Poddanie analizie polityki bezpieczeństwa NATO i UE wobec Kaukazu w kontekście ich reakcji na istniejące wyzwania bezpieczeństwa, a także wyznaczników wewnętrznych tej polityki;

¹ Do regionu zalicza się czasem także obwody: rostowski, astrachański i wołgogradzki, utożsamiając w ten sposób Kaukaz Północny z południowym obwodem federalnym, jednym z siedmiu obwodów administracyjnych, na które Rosja została podzielona w 2000 roku.

2. Stworzenie klasyfikacji ról pełnionych przez NATO i UE, próba skonstruowania systemu tych ról;
3. Dokonanie porównania ról pełnionych przez obydwie organizacje
4. Próba projekcji przyszłych ról.

1.2. Problemy badawcze

Konsekwencję powtórnej dekompozycji celów szczegółowych oraz uzupełnienia przedmiotu badawczego o północnokaukaski aspekt polityki bezpieczeństwa NATO i Unii Europejskiej stanowi następujące ujęcie głównego pytania badawczego:

W jaki sposób NATO i Unia Europejska kształtują swoją politykę bezpieczeństwa wobec Kaukazu, czym różnią się odgrywane przez nie role i czy są one adekwatne w stosunku do realnie istniejących szans i zagrożeń?

Główny problem badawczy implikuje konieczność znalezienia odpowiedzi na poniższe szczegółowe pytania badawcze:

1. Jakie są wyznaczniki kaukaskiego wymiaru polityki bezpieczeństwa NATO i Unii Europejskiej (zarówno wewnętrzne, wynikające z zasad funkcjonowania obydwu organizacji, jak i zewnętrzne związane z wyzwaniami bezpieczeństwa występującymi na obszarze Kaukazu)?
2. W jaki sposób NATO i UE reagują na wyzwania bezpieczeństwa na Kaukazie i jakie w związku z tym pełnią role międzynarodowe?
3. Czym różnią się role pełnione przez te dwa podmioty i jakie typy ról występują w przyjętym systemie? Jakie są role preferowane, wybierane czy rzeczywiste?
4. Czy pełnione role są adekwatne w stosunku do realnie istniejących wyzwań bezpieczeństwa na obszarze Kaukazu?
5. Jakie mogą być dalsze kierunki rozwoju polityki Sojuszu Północnoatlantyckiego i Unii Europejskiej wobec Kaukazu?

Aby udzielić odpowiedzi na powyższe pytanie szczegółowe, tytułem wprowadzenia założeń do omawianego problemu badawczego omówiono możliwość zastosowania teorii ról międzynarodowych w stosunku do działalności zewnętrznej organizacji międzynarodowej oraz podstawy aktywności zewnętrznej NATO i Unii Europejskiej, a także dokonano całościowej systematyki wyzwań bezpieczeństwa na obszarze Kaukazu.

1.3. Hipotezy robocze

Hipoteza główna

NATO i UE konstruuja swoją politykę w odpowiedzi na wyzwania bezpieczeństwa międzynarodowego płynące z obszaru Kaukazu, lecz różnie je identyfikują i postrzegają, odmiennie też na nie odpowiadają, przybierając pewne charakterystyczne typy ról. Typy te można określić za pomocą analizy częstotliwości podejmowania działań w jednym z kilku głównych wymiarów bezpieczeństwa. Role wypełniane przez te organizacje, chociaż są bezpośrednią odpowiedzią na wyzwania bezpieczeństwa płynące z tego regionu, to w swoim zakresie przedmiotowym i stopniu intensywności są na tyle skromne, że nie mogą w realny sposób pomóc w ich rozwiązaniu. Jednocześnie ewolucja tych ról wskazuje na to, że NATO i UE przyszłości zwiększą swoje zaangażowanie w sprawy bezpieczeństwa państw Kaukazu Południowego, lecz będą zmniejszać swoją aktywność w zakresie problematyki bezpieczeństwa na Kaukazie Północnym.

Hipotezy szczegółowe

1. UE i NATO pełnią na obszarze Kaukazu dwa typy ról głównych i wiele typów ról cząstkowych. Zsyntezowanie tych ról nie tworzy jednolitego systemu, zaś analiza jego struktury wskazuje, iż role te są na etapie kształtowania się w przypadku Kaukazu Południowego i zanikania w przypadku Kaukazu Północnego. Role deklarowane w znacznym stopniu różnią się od rzeczywistych.
2. Sojusz Północnoatlantycki koncentruje się na zagadnieniach z zakresu bezpieczeństwa militarnego oraz terroryzmu, chociaż odżegnuje się od możliwości aktywnego zaangażowania w proces regulacji konfliktów na omawianym obszarze. Unia Europejska, będąca przede wszystkim *potęgą cywilną*, skupia się na „miękkich” zagrożeniach dla bezpieczeństwa oraz na problematyce humanitarnej.
3. Polityka NATO i UE wobec Kaukazu nie jest adekwatna w stosunku do występujących tam wyzwań.
4. Zaangażowanie NATO i UE w proces zwalczania zagrożeń i wykorzystywania szans na obszarze Kaukazu Południowego będzie rosło. Natomiast problematyka północnokaukaska stanowi coraz mniej ważny element w polityce obydwu tych organizacji wobec Federacji Rosyjskiej.

II. Polityka Sojuszu Północnoatlantyckiego wobec Kaukazu Północnego

Ta część suplementu stanowi uzupełnienie rozdziału czwartego rozprawy doktorskiej poświęconego polityce Sojuszu Północnoatlantyckiego wobec Kaukazu Południowego. Jej celem jest uzupełnianie wcześniejszych badań o analizę północnokaukaskiego wymiaru polityki bezpieczeństwa NATO. Ze względu na fakt, iż Kaukaz Północny jako część terytorium państwa rosyjskiego nie posiada podmiotowości prawnomiędzynarodowej, określenie polityka Sojuszu Północnoatlantyckiego wobec Kaukazu Północnego może być używane jedynie w wymiarze politologicznym, a nie prawnym. Takie też ujęcie zostanie zastosowane w niniejszym uzupełnieniu. Ten rozdział zostanie przede wszystkim poświęcony obecności kwestii czeczeńskiej w polityce NATO, jako że inne części rozpatrywanego regionu mają o wiele mniejsze znaczenie dla Sojuszu.

Region Kaukazu Północnego, w tym Czeczenia, nie stanowią priorytetu w polityce NATO wobec Federacji Rosyjskiej. Znaczenie tego regionu dla Sojuszu Północnoatlantyckiego należy raczej rozpatrywać w sposób pośredni. Kaukaz Północny pozostaje dla NATO obszarem niestabilności położonym niedaleko jego granic, a także regionem, w którym przez wiele lat toczyły się działania zbrojne mające zasadniczy wpływ na kształt polityki bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Podobnie jak inne organizacje międzynarodowe, NATO przywiązuje dużą wagę do problemu łamania praw człowieka w Czeczenii. Od kilku lat, w związku z natężeniem ataków terrorystycznych na terytorium Rosji, a także wzrostem znaczenia terroryzmu międzynarodowego jako zagrożenia o charakterze globalnym, Kaukaz Północny zaczął być postrzegany wewnątrz NATO jako potencjalne źródło zagrożeń terrorystycznych.

W interesie Sojuszu Północnoatlantyckiego leży ustabilizowanie sytuacji bezpieczeństwa w regionie Kaukazu Północnego, jednak metody, jakimi w tym celu posługuje się Rosja, wzbudzały stałą krytykę organizacji. Krytyka ta różniła się intensywnością w zależności od ogólnego stanu relacji pomiędzy NATO i Rosją, a także od sytuacji bezpieczeństwa w regionie (w tym sytuacji ludności cywilnej). Jednak zasadniczo krytyka ta nie przerodziła się w żadne działania natury praktycznej, w tym ogłoszenie sankcji wobec Rosji czy przedstawienie propozycji alternatywnych metod rozwiązania konfliktu czeczeńskiego.

2.1. Główne uwarunkowania polityki NATO wobec Kaukazu Północnego

Biorąc pod uwagę charakter działalności zewnętrznej NATO jako organizacji międzynarodowej, a także geograficzną, lecz nie prawnomiędzynarodową odrębność Kaukazu Północnego, w tym podrozdziale trudno byłoby dokonać klasycznej typologii uwarunkowań polityki zagranicznej w oparciu o kryterium zewnętrznego bądź wewnętrznego charakteru danego czynnika w stosunku do omawianego podmiotu. W związku z powyższym autorka zdecydowała się zastosować typowo indukcyjną typologię uwarunkowań polityki Sojuszu wobec regionu Kaukazu Północnego i oprzeć tę klasyfikację o empirycznie przeprowadzoną analizę. Autorka postanowiła wyróżnić trzy główne grupy uwarunkowań polityki NATO wobec omawianego regionu: uwarunkowania związane z wewnętrzną sytuacją bezpieczeństwa na tym obszarze, określenie znaczenia wojny w Czeczenii dla kształtu polityki bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej oraz dokonanie ogólnej charakterystyki relacji pomiędzy NATO i Rosją.

2.1.1. Sytuacja bezpieczeństwa na Kaukazie Północnym. Wojna w Czeczenii

Kaukaz Północny znajduje się w sferze zainteresowania Sojuszu Północnoatlantyckiego ze względu na występujące tam zagrożenia bezpieczeństwa, w tym zwłaszcza operację wojskową prowadzoną przez siły zbrojne Federacji Rosyjskiej. Najważniejszymi problemami regionu pozostają: niestabilna sytuacja bezpieczeństwa w Czeczenii związana z długoletnią wojną pomiędzy czeczeńskimi separatystami a władzami w Moskwie oraz rozszerzanie się niestabilności na inne republiki regionu.

Od czasu rozpadu ZSRR największy wpływ na sytuację bezpieczeństwa w regionie, jak i w całej Rosji, ma konflikt czeczeński. W dużym uproszczeniu konflikt ten można określić jako antagonizm pomiędzy dążącym do niezależności obszarem peryferyjnym a władzami centralnymi, przy czym w zależności od jego fazy, można wyróżnić też inne uwarunkowania konfliktu. Szczególne znaczenie, zwłaszcza w obecnej fazie kryzysu, odgrywa czynnik religijny. Od czasu tzw. drugiej wojny czeczeńskiej (1999-2004) ideologię narodowyzwoleńczą bojowników czeczeńskich zaczęły zastępować hasła utworzenia na całym Kaukazie Północnym państwa islamskiego.

Bardzo istotne znaczenie przy rekonstrukcji genezy konfliktu czeczeńskiego ma tło historyczne. Podbój Kaukazu przez Rosję carską był niezwykle krwawy i napotykał stały opór

ludności². W obecnej świadomości Czechenów ważną rolę odgrywa walka z oddziałami carskimi legendarnego przywódcy Szamila, który zdołał toczyć walkę partyzancką z Rosjanami przez niemal ćwierćwiecze. W okresie panowania rosyjskiego, a następnie radzieckiego mieszkańcy Kaukazu Północnego byli traktowani przez władze centralne z dużą nieufnością. Inaczej niż w innych regionach ZSRR, lokalne władze były zdominowane przez przyjezdną ludność rosyjską. Po II wojnie światowej, oskarżeni o współpracę z reżimem hitlerowskim, niemal wszyscy mieszkańcy Czechenii (oraz Ingusze, Kabardyjczycy i Bałkarzy) zostali zesłani do Azji Centralnej³. Powrót umożliwiono im dopiero w 1955 roku. Natomiast politolodzy i historycy rosyjscy zwracają przede wszystkim uwagę na specyfikę świadomości Czechenów, w tym ich sprzeciw wobec modernizacji, a także egalitaryzm i wysoko rozwinięte poczucie swobody osobistej. Ich zdaniem te przyczyny legły u podstaw ich dążeń separatystycznych⁴.

Czecheni wykorzystali moment, by sięgnąć po niezależność w trakcie rozpadu ZSRR, gdy także inne narody oddzielały się od imperium. W sierpniu 1991 roku miała miejsce tzw. rewolucja czecheńska, podczas władzę w republice przejął gen. Dżochar Dudajew. W 1992 roku z Czechenii wycofały się wojska rosyjskie i aż do 1994 roku trwała faktyczna niepodległość republiki. W grudniu 1994 roku władze centralne zdecydowały się na interwencję wojskową. Pierwsza wojna czecheńska, trwająca do sierpnia 1996 roku, pokazała, że wojska rosyjskie nie są w stanie pokonać słabszych militarnie, lecz bardziej zmotywowanych partyzantów czecheńskich, a siłowa polityka Moskwy napotykała opór zarówno wewnątrz Rosji, jak i za granicą⁵. Mimo ewidentnych naruszeń praw człowieka w republice, wojna nie przybrała niemal ludobójczego charakteru w stosunku do ludności cywilnej, jak to miało miejsce podczas kolejnej kampanii militarnej. Jednocześnie, o ile podczas pierwszej fazy wojna (do połowy 1995 roku) miała charakter partyzancki, o tyle w jej drugiej fazie coraz bardziej zdeterminowali Czecheni zaczęli stosować metody terrorystyczne.

Czecheni nie byli w stanie wykorzystać swojej faktycznej niepodległości, którą otrzymali na mocy układu z Chasaw-jurty z 30 sierpnia 1996 roku. Republika pogrążyła się

² Warto przypomnieć tzw. wielką wojnę kaukaską z lat 1817-1864. W jej szczycie, w latach 50. XIX wieku na jej prowadzenie wydawano rocznie ponad jedną szóstą całego budżetu imperium rosyjskiego; zob. Moshe Gammer, *Muslim Resistance to the Tsar: Shamil and the Conquest of Chechnia and Daghestan*, London, Portland, Oregon: Frank Cass 1994.

³ Ocenia się, że w trakcie deportacji, w wyniku ciężkich warunków podróży i podczas pierwszych lat zesłania, zmarło od 30 do 50% wywiezionej populacji.

⁴ Zob. Dmitrij Furman, *Rossija i Czechnia, obszczestwa i gosudarstwa*, Moskwa: Carnegie Center 1999.

⁵ Na temat przebiegu pierwszej wojny czecheńskiej zob. Piotr Grochmański, *Czechenia: rys prawdziwy*, Wrocław: Atla2 1999; Aliksiej Małaszenko, Dmitrij Trenin, *Wriemja juga*, Moskwa: Moskowskij Centr Carnegie 2002.

w wewnętrznej niestabilności. Nowy prezydent Asłan Maschadow nie umiał podporządkować sobie coraz silniejszej opozycji, którą tworzyli zwolennicy przekształcenia Czeczenii w republikę islamską. W sierpniu 1999 roku bojownicy islamscy na czele z Szamilem Basajewem zorganizowali rajd na Dagestan, a we wrześniu w kilku rosyjskich miastach miały miejsce tajemnicze wybuchy bombowe. Te wydarzenia posłużyły nowo mianowanemu premierowi Rosji Władimirowi Putinowi do wypowiedzenia niewygodnego układu i rozpoczęcia kolejnej operacji militarnej w Czeczenii, oficjalnie zwanej operacją antyterrorystyczną⁶.

Do wiosny 2000 roku rosyjskim wojskom federalnym udało się rozbić główne oddziały bojowników, które przeszły do działań partyzanckich. Jednocześnie, ponieważ nie odwołano stanu specjalnego, praktycznie cała władza w republice znalazła się w rękach armii. Taktyka stosowana przez siły zbrojne objęła masowe represje w stosunku do ludności cywilnej, takie jak pacyfikacje wsi, tortury oraz obozy infiltracyjne. Źle opłacani i niekontrolowani przez swoich przełożonych żołnierze zajmowali się przemytem produktów ropopochodnych, nielegalnym handlem bronią oraz porwaniami dla okupu⁷. Mniej więcej od połowy 2002 roku władze centralne zaczęły ograniczać nieskrępowaną rolę armii, zastępując ją polityką stopniowego przekazywania władzy w regionie elicie lokalnej. Kluczowym elementem tej polityki było przekazanie odpowiedzialności za zapewnianie bezpieczeństwa w Czeczenii lokalnym siłom⁸ i wycofanie części wojsk federalnych.

W rezultacie tych działań, ale przede wszystkim w wyniku znacznych strat, jakie ponieśli bojownicy czeczeńscy oraz zmęczenia ludności cywilnej wojną⁹ nastąpiła pewna stabilizacja sytuacji bezpieczeństwa w republice. Od 2004 roku konflikt zbrojny zaczął zdecydowanie wygasać. Kluczowym elementem, który pozwolił wojskom federalnym na uzyskanie przewagi nad bojownikami było zabicie w marcu 2005 roku nieuznawanego prezydenta Czeczenii Asłana Maschadowa.

Zdesperowani bojownicy zaczęli sięgać po coraz brutalniejsze metody terrorystyczne, których apogeum było zorganizowanie we wrześniu 2004 roku zamachu na szkołę w Biesłanie, w Osetii Północnej. Jednak reakcja władz rosyjskich, które to odrzuciły możliwość negocjowania z terrorystami w imię ratowania życia zakładników, zmusiła

⁶ Od jesieni 1999 roku operacją antyterrorystyczną kierowała armia federalna, od czerwca 2000 roku do czerwca 2003 roku – Federalna Służba Bezpieczeństwa, a obecnie – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych.

⁷ Na temat naruszeń praw człowieka w Czeczenii przez wojska rosyjskie zob. doniesienia rosyjskiego Centrum Praw Człowieka „Memoriał”; www.memo.ru/hr/hotpoints/caucas.

⁸ Początkowo na czele władz Czeczenii stał Achmed Kadyrow, po jego śmierci w zamachu Ału Ałchanow, a od kwietnia 2007 roku prezydentem Czeczenii jest Ramzan Kadyrow.

⁹ A co za tym idzie zmniejszenia poparcia ludności cywilnej dla działań bojowników.

partyzantów czeczeńskich do zmiany taktyki. Separatyści niezdolni do prowadzenia regularnych operacji na większą skalę, zmniejszyli ilość oddziałów znajdujących się w stanie gotowości bojowej oraz zaczęli przenikać do oficjalnych struktur bezpieczeństwa. Ich obecna taktyka polega na przeprowadzeniu sporadycznych zamachów i akcji dywersyjnych, a także na dokonywaniu porwań i morderstw członków klanu prezydenckiego. Zamiast działań zbrojnych, bojownicy skupili się na budowie sieci powiązań z ugrupowaniami islamskimi w innych częściach Kaukazu Północnego oraz próbach rozszerzenia teatru działań wojennych na cały region¹⁰. Cechą charakterystyczną ostatniej fazy konfliktu czeczeńskiego staje się jego rozszerzenie na cały Kaukaz Północny. O ile w pierwszym etapie drugiej wojny czeczeńskiej, bojownicy czeczeńscy nie cieszyli się sympatią wśród innych narodów regionu, o tyle w późniejszym okresie tendencje te uległy zmianie. Represje, jakie ze strony władz centralnych spotykały młodych islamistów we wszystkich republikach północnokaukaskich, oraz skłonność władz do siłowego rozwiązywania problemów wewnętrznych w tych państwach spowodowała coraz większe zrozumienie dla haseł głoszonych przez Czeczenów. Wśród innych przyczyn rozszerzenia się konfliktu czeczeńskiego można wymienić ewolucję ideologii partyzantów czeczeńskich, którzy od haseł wyzwolenia Czeczenii przeszli do koncepcji *gazawatu* (wojny za wiarę) oraz stworzenia państwa islamskiego na całym Kaukazie Północnym. Osią konfliktu ogólnoregionalnego jest antagonizm pomiędzy kaukaskimi islamistami a władzami federalnymi i republikańskimi. Od 2004 roku do zamachów terrorystycznych oraz potyczek z partyzantami regularnie dochodzi w takich republikach jak Inguszetia, Dagestan, Kabardyno-Bałkaria. W sierpniu 2007 roku władze rosyjskie uznały republikę Inguszetii za strefę operacji antyterrorystycznej i wprowadziły tam duży kontyngent wojsk wewnętrznych¹¹.

2.1.2. Wpływ wojny w Czeczenii na politykę bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej

Kolejnym istotnym czynnikiem, który w sposób bezpośredni dotyka kraje NATO jest ewolucja rosyjskiego potencjału militarnego, jaka nastąpiła w związku z drugą wojną czeczeńską. Od kilku lat Rosja zwiększa swój budżet wojskowy oraz zdolności operacyjne wojsk. Od 1999 roku (okresu rozpoczęcia operacji militarnej w Czeczenii) do 2005 roku Rosja zwiększyła swój budżet obronny trzykrotnie. W 2006 roku wydatki na cele wojskowe

¹⁰ Zob. Maciej Falkowski, *Czeczenia: między kaukaskim dżihadem a „ukrytym” separatyzmem*, Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich 2007; Jennifer Moroney and Theodore Karasik, „Case Study: the North Caucasus”, [w:] Aniel Rabasa, Steven Boraz, Peter Chalk i inni, *Ungoverned Territories: Understanding and Reducing Terrorism Risks*, Santa Monica: Rand Corporation 2007, s. 207-237.

¹¹ Szerzej zob. Maciej Falkowski, Wojciech Górecki, „Inguszetia – krok od wybuchu”, *Biuletyn OSW*, 21.11.2007.

Federacji Rosyjskiej były oceniane na 34,5 mld USD (w stałych cenach z 2005 roku)¹², co w porównaniu do 2005 roku stanowiło dwunastoprocentowy wzrost. Tym samym Rosja znajdowała się na czwartym miejscu na świecie pod względem wydatków wojskowych¹³. Biorąc jednak pod uwagę parytet siły nabywczej, budżet wojskowy Rosji w wysokości około 30 mld USD odpowiada 60-90 mld wydatkowanych przez Stany Zjednoczone. Co również warte podkreślenia, przynajmniej od 2002 roku środki budżetowe przeznaczane na obronę narodową są przekazywane w całości (wcześniej siły zbrojne otrzymywały realnie kilkadziesiąt procent zapisanych środków)¹⁴.

Ten stan rzeczy jest związany ze zmianami w polityce bezpieczeństwa Rosji, jakie nastąpiły po dojściu do władzy Władimira Putina (najpierw jako premiera, a następnie prezydenta). Zmiana elit rządzących dokonała się w Rosji w dużym stopniu dzięki rozpoczęciu operacji militarnej w Czeczenii w 1999 roku. Tym samym struktury bezpieczeństwa od początku stały się kluczowym filarem nowego systemu władzy w Rosji. Obydwie wojny czeczeńskie nie tylko pokazały, że cywilna kontrola nad siłami bezpieczeństwa jest w Rosji bardziej niż iluzoryczna, ale też oddały strukturom bezpieczeństwa dużą część władzy przynależną wcześniej organom cywilnym. Tzw. *siłowicy* jako grupa polityczna dążą do stworzenia swojego etosu jako niezłomnej, odpornej na korupcję elity, która jako jedyna może zlikwidować patologię w Rosji. Niektórzy politolodzy, w tym m.in. Olga Krysztanowskaja oraz Stephen White posunęli się wręcz do określenia docelowego systemu politycznego, jaki w Rosji chce stworzyć prezydent Putin, mianem „militokracji” polegającej na dominującej roli *siłowików* we wszystkich strukturach państwa, podobnej do tej, jaka funkcjonowała w czasach ZSRR¹⁵.

Kolejną wartą podniesienia kwestię stanowi wpływ wojny w Czeczenii na siły zbrojne Rosji. Zdaniem Aliksieja Małaszenki oraz Dmitrija Trenina, wojna w Czeczenii stała się kluczową cezurą w historii armii rosyjskiej, przygotowującej się od pół wieku do potencjalnego starcia ze Stanami Zjednoczonymi¹⁶. Jeśli w zamierzeniach władz radzieckich wojna w Afganistanie stanowiła czasowe odejście od głównego – zachodniego kierunku strategicznego, o tyle obydwie wojny w Czeczenii pokazały trwałość kierunku południowego. Niezależnie od utrzymywania sił nuklearnych mających zapewnić Rosji parytet w relacjach ze

¹² Szacunki SIPRI; zob. Stockholm International Peace Research Institute, *SIPRI Yearbook 2007. Armaments, Disarmament and International Security*, Oxford: Oxford University Press 2007, s. 294.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Por. Pavel Felgenhauer, „Putin’s Military Numbers Just Don’t Add Up”, *Eurasia Daily Monitor*, 1 Nov 2006.

¹⁵ Olga Krysztanovskaya and Stephen White, „Putin’s Militocracy,” *Post-Soviet Affairs* 19(4), 2003, s. 289–306.

¹⁶ Aliksiej Małaszenko, Dmitrij Trenin, *Wriemja juga....* op. cit., s. 113.

USA, priorytetem dla wojsk konwencjonalnych stała się flanka południowa. Równie ważny efekt wojen czeczeńskich dla armii rosyjskiej stanowi jej długoletni udział w walce z nieregularnymi formacjami zbrojnymi, co z jednej strony przyniosło jej doświadczenie bojowe, a z drugiej – znaczną demoralizację kadry dowódczej i żołnierzy, a także duże straty ludzkie.

Kłęska w pierwszej wojnie czeczeńskiej dała impuls do specyficzniej pojmowanej reformy sił zbrojnych. Warto pamiętać, że podczas pierwszej wojny w Czeczenii potężna armia rosyjska nie była w stanie zwyciężyć wroga złożonego z małych pozapaństwowych ugrupowań militarnych prowadzących działania powstańcze o niskiej intensywności¹⁷. Reforma, dzięki wspomnianemu wzrostowi środków na wydatki wojskowe, objęła proces modernizacji technicznej rosyjskiej armii zarówno poprzez unowocześnienie istniejącego uzbrojenia, jak i zakup nowego sprzętu¹⁸. Ważnym elementem tego procesu stał się wzrost aktywności szkoleniowej sił zbrojnych, przy czym oddziały skupione w Północnokaukaskim Okręgu Wojskowym stanowią jedne z najbardziej aktywnych w tym zakresie¹⁹. Zmiany nie objęły jednak procesu zaprowadzania cywilnej kontroli nad armią, kwestii przejrzystości planowania obronnego czy wreszcie stworzenia nowoczesnego modelu pragmatyki wojskowej. Nie nastąpiły również wystarczające zmiany w strategii wojskowej. Tymczasem, obydwie wojny czeczeńskie były przypadkiem niewłaściwego z punktu widzenia strategii wojskowej przygotowania do uczestnictwa w konfliktach regionalnych, gdzie w wojnie o niewielkiej intensywności z udziałem formacji niepaństwowych, użyto klasycznych metod walki z przeciwnikiem państwowym²⁰.

Kontrola organów bezpieczeństwa nad życiem politycznym, gospodarczym i społecznym oraz militaryzacja jako główne metody na utrzymanie stabilizacji są stosowane zarówno w Czeczenii, jak i w innych republikach Kaukazu Północnego. W regionie stacjonują oddziały wchodzące w skład sił zbrojnych FR oraz jednostki federalnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Federalnej Służby Bezpieczeństwa funkcjonujące

¹⁷ Szerzej zob. s. Steven E. Miller, „Wojennaja moszcz’ Moskwy: Rossija w poiskach biezopastnosti w pieriechodnuju epochu”, [w:] Steven E. Miller, Dmitirij Trenin (red.), *Worużonnyje sily Rossiji: vlast’ i politka*, Moskwa: Interdialekt + 2005, s. 20.

¹⁸ W 2006 roku Komisja Wojskowo-Przemysłowa (rządowy organ odpowiedzialny za koordynację zakupów i produkcji uzbrojenia na potrzeby struktur bezpieczeństwa) przyjęła państwowy program uzbrojenia na lata 2007-2015, który przewiduje wydatkowanie w tym czasie na zakupy, remonty uzbrojenia oraz prace naukowo-badawcze około 180 mld USD.

¹⁹ Trwa także intensywny program tworzenia jednostek zdolnych do walk w górach.

²⁰ Specjaliści zwracają uwagę m.in. na słabą mobilność użytych jednostek, ich małą odporność na środki ogniowe, a także nieliczenie się kadry dowódczej z wysokimi ofiarami w ludziach i stratami materialnymi; szerzej zob. Roy Allison, „Rossija, riegionalnyje konflikty i primienienije wojennoj sily”, [w:] Steven E. Miller, Dmitirij Trenin (red.), *Worużonnyje sily...*, op. cit., s 153-160.

w ramach Połączonego Zgrupowania Wojsk, a także republikańskich MSW. Pod koniec 2007 roku w Czeczenii stacjonowało około 50 tys. żołnierzy wojsk federalnych, w tym 42. Dywizja Zmechanizowana podlegała Ministerstwu Obrony oraz 46. Brygada Wojsk Wewnętrznych podlegała MSW²¹. Republikańskie siły bezpieczeństwa podporządkowane prezydentowi Ramazanowi Kadyrowowi są skupione wokół stworzonego w marcu 2007 roku Komitetu Antyterrorystycznego. Wśród najbardziej znaczących sił podległych władzom w Groznych można wymienić: Bataliony MSW „Północ” i „Południe”, tzw. czeczeński OMON oraz pułk naftowy. Dużą część funkcjonariuszy lokalnych struktur bezpieczeństwa stanowią byli bojownicy.

2.1.3. Relacje pomiędzy NATO i Federacją Rosyjskiej

Kwestia czeczeńska, lub szerzej północnokaukaska, stanowi zaledwie element polityki Sojuszu Północnoatlantyckiego wobec Federacji Rosyjskiej i nie może być omawiana w oderwaniu od głównych założeń tej polityki. Relacje pomiędzy NATO a Federacją Rosyjską tworzą bardzo złożony kompleks. Stosunki te wyposażone w rozbudowane instrumentarium instytucjonalne powstałe na kanwie zbliżenia rosyjsko-amerykańskiego związanego wojną z terroryzmem, mają ograniczony wymiar praktyczny. Mimo, że kluczowe zarówno dla Rosji, jak i państw członkowskich NATO, opisywane relacje charakteryzują się brakiem zasadniczych perspektyw rozwoju ze względu na rozbieżności interesów pomiędzy Moskwą a Waszyngtonem (w mniejszym stopniu pomiędzy Moskwą a głównymi stolicami europejskimi). Obserwowane w ostatnich kilku latach postępujące różnice pomiędzy interesami bezpieczeństwa Rosji i Stanów Zjednoczonych, w tym amerykańskie plany budowy tarczy antyrakietowej i umieszczenia jej elementów w państwach Europy Środkowej, rosyjskie zapowiedzi wyjścia z traktatu o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie (CFE), sprzeczności w kwestii programu nuklearnego Iranu czy przyszłości Kosowa, wskazują na coraz większe ograniczenia w możliwości prowadzenia konstruktywnego dialogu oraz rozwoju praktycznej współpracy pomiędzy Federacją Rosyjską i NATO. Kolejną, równie istotną, przyczyną tego stanu rzeczy są tendencje unilateralistyczne w polityce zagranicznej ekipy prezydenta Busha, jak i coraz silniejsze odwoływanie się do retoryki antyzachodniej przez elitę polityczną Rosji²².

²¹ Por. *Woorużonnyje Siły Rossijkoj Fiederacji 2006*, Moskwa: Agienstwo „Wojeninform” MO FR 2007, s. 152-155.

²² Por. Stephen J. Blank, *The NATO-Russia Partnership: A Marriage of Convenience or a Troubled Relationship?*, U.S. Army War College, Strategic Studies Institute, November 2006; Dimitri K. Simes, „Losing Russia: The Cost of Renewed Confrontation”, *Foreign Affairs*, November-December 2007.

W kluczowym dokumencie „Stosunki Rosja-NATO: nowa jakość” podpisanej w Practica di Mare koło Rzymu w maju 2002 roku zadeklarowano przywiązanie do wspólnych celów, wartości i zobowiązań oraz dążenie do wspólnej budowy pokoju na obszarze euroatlantyckim na zasadach demokracji, bezpieczeństwa kooperatywnego oraz w oparciu o przekonanie o niepodzielności bezpieczeństwa wszystkich państw obszaru euroatlantyckiego²³. Tymczasem głównym problemem w relacjach pomiędzy NATO a Rosją pozostaje deficyt zaufania, brak wspólnie podzielanych wartości oraz geopolitycznie umotywowana rywalizacja o wpływy na obszarze poradzieckim. Formalnie, wzajemna współpraca rozwija się w wielu sferach, nie wykluczając sfery wojskowej, w rzeczywistości w dużym stopniu opiera się o wydawanie symbolicznych deklaracji czy wymianę wizyt²⁴. Wydaje się, że polityka Sojuszu Północnoatlantyckiego wobec Rosji polega na podtrzymywaniu dialogu oraz prowadzeniu współpracy w najmniej kontrowersyjnych sferach w oparciu o mechanizmy Partnerstwa Euroatlantyckiego, które do pewnego stopnia sprawdzają się w przypadku państw dążących do integracji z NATO, jednak nie mają zastosowania w stosunku do Rosji. Z tych powodów państwa NATO (zwłaszcza te większe) preferują bilateralne konsultacje w miejsce dialogu w ramach Rady NATO-Rosja²⁵.

Chcąc przestudiować kwestię stosunku NATO do Kaukazu Północnego należy zwrócić szczególną uwagę na współpracę Sojuszu i Rosji w dziedzinie zwalczania terroryzmu, a także na strategię antyterrorystyczne głównych państw NATO. Kluczowym elementem postrzegania Rosji przez Stany Zjednoczone, wpływającym na analogiczną percepcję NATO, jest przydatność Rosji w walce z globalnym terroryzmem. Władze rosyjskie wielokrotnie podkreślały swoje zaangażowanie i doświadczenie w zwalczaniu terroryzmu, a prezydent Putin był pierwszym zagranicznym przywódcą, który zadzwonił do prezydenta Busha 11 września 2001 roku. Ponadto, Rosja jest niezbędna Stanom Zjednoczonym, jeśli chodzi o rozwiązanie problemu irańskiego. Również jej wpływy oraz dotychczasowe doświadczenie wydają się być bardzo cenne w przypadku konfliktu izraelsko-palestyńskiego, czy misji w Afganistanie. Za symptomatyczne należy także uznać podobne postrzeganie zjawiska terroryzmu międzynarodowego, którego – zdaniem USA i Rosji – podstawę stanowi kompleks zagrożeń kryminalnych i słabego państwa połączonego z rozwojem islamskiego

²³ „NATO-Russia Relations: A New Quality”, *Declaration of Heads of State and Government of NATO Member States and Russia*, Rome, Italy, 28 May 2002.

²⁴ Por. „Prymat NATO i stosunki transatlantyckie”, *Forum Natolińskie*, 5(7)/2006, s. 30-31.

²⁵ Por. Marek Menkiszak, „Rosja”, [w:] *Nowa rola NATO na obszarze WNP. Raport OSW*, Warszawa, kwiecień 2005, s. 33.

ekstremizmu²⁶. Jednak, mimo podobnej deklarowanej wizji tego fenomenu, USA krytyczne odnoszą się do rosyjskich oświadczeń o możliwości wykorzystania ataku wyprzedzającego jako metody walki z ugrupowaniami terrorystycznymi, obawiając się, że może to zagrozić ich interesom geostrategicznym na obszarze Eurazji. Cieniem na ewentualnej amerykańsko-rosyjskiej współpracy antyterrorystycznej kładzie się także ochłodzenie w relacjach pomiędzy obydwoma mocarstwami, jakie można zaobserwować od 2006-2007 roku. W lutym 2007 roku na Międzynarodowej Konferencji Bezpieczeństwa w Monachium prezydent Putin w bezprecedensowy sposób skrytykował politykę zagraniczną Stanów Zjednoczonych jako próbę zaprowadzenia jednobiegunowego porządku na świecie oraz oskarżył je o wywołanie nowego globalnego wyścigu zbrojeń²⁷. Natomiast Stany Zjednoczone wzmocniły swoją krytykę Rosji, piętnując jej niedemokratyczny system polityczny oraz „zły kierunek” w polityce zagranicznej²⁸.

Europejscy sojusznicy USA, mimo, że wykazują dużo krytyki w stosunku do amerykańskiej wizji wojny z globalnym terroryzmem, jak i rosyjskich metod walki z tym zjawiskiem, to są zainteresowani praktyczną współpracą antyterrorystyczną z Rosją w określonych punktach globu. Świadczy o tym rozwój współpracy antyterrorystycznej w ramach Rady NATO-Rosja. Europejskie państwa NATO bardzo pozytywnie odebrały włączenie się Rosji do operacji antyterrorystycznej NATO na Morzu Śródziemnym *Active Endeavour*. Ponadto, w grudniu 2004 roku został podpisany Plan Działań NATO-Rosja przeciwko Terroryzmowi. Strony zadeklarowały w nim zacieśnienie współpracy w przeciwdziałaniu, zwalczaniu i likwidacji następstw aktów terrorystycznych m.in. poprzez wymianę informacji i doświadczeń, wspólną ocenę zagrożeń, wspólne ćwiczenia oraz współpracę naukowo-techniczną²⁹. Praktycznym rozwinięciem tej współpracy jest pomoc wywiadowcza, jakiej Rosjanie udzielają niektórym państwom NATO (przede wszystkim Niemcom) w związku z ich misją w Afganistanie³⁰.

Kolejnym zagadnieniem, które należy uwzględnić przy analizie polityki NATO wobec Kaukazu Północnego, jest kwestia traktatu o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie

²⁶ Zob. R. Craig Nation, „US Interests in the New Eurasia”, [w:] *Russian Security Strategy under Putin: U.S. and Russian Perspective*, Carlisle Barracks: Strategic Studies Institute 2007, s. 15-16.

²⁷ Szerzej zob. przemówienie prezydenta FR Władimira Putina na 43. Międzynarodowej Konferencji Polityki Bezpieczeństwa, (źródło: http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?menu_2007=&menu_konferenzen=&sprache=en&id=179&>).

²⁸ R. Craig Nation, „US Interests...”, op. cit., s. 23.

²⁹ *NATO-Russia Action Plan on Terrorism*, Brussels, 9 December 2004.

³⁰ Zob. Marta Jaroszewicz, Piotr Żochowski, „Rosyjsko-niemiecka współpraca w sferze sprawiedliwości i spraw wewnętrznych oraz współpraca służb specjalnych”, *Stosunki Rosja-Niemcy. Raport OSW i CSM*, Warszawa, luty 2006, s. 52-53.

oraz różnic pomiędzy Rosją i NATO w sferze jego implementacji. Rozbieżności te można podzielić na dwie grupy. Pierwsza grupa zagadnień, sięgająca lat 90. poprzedniego wieku, dotyczy kwestii przekraczania dozwolonych limitów uzbrojenia przewidzianych przez traktat, a także rozbieżności przy ocenie statusu prawnego określonych zobowiązań. Druga grupa, datująca się na ostatnie lata, odnosi się do kwestii zasadniczej przyszłości traktatu i możliwości wyjścia Rosji z tego układu. Kolejna rozbieżność wiąże się z przyjęciem tzw. adaptowanego CFE. Podpisany w 1999 roku na szczycie w Stambule traktat modyfikuje założenia pierwotnego układu poprzez odrzucenie zobowiązań blokowych³¹. Wraz z traktatem Rosja zobowiązała się do wycofania swoich wojsk z Gruzji oraz Naddniestrza³². Niewypełnienie tych zobowiązań przez Rosję spowodowało, że państwa NATO odmówiły ratyfikacji adaptowanego CFE i traktat nie wszedł w życie.

Rosja wielokrotnie groziła całkowitym wyjściem z traktatu, a co za tym idzie brakiem możliwości dokonywania kontroli zewnętrznych nad jej potencjałem zbrojnym, o ile kraje NATO nie ratyfikują jego adaptowanej wersji. W kwietniu 2007 roku, w swoim corocznym orędziu do Zgromadzenia Federalnego, prezydent Putin zapowiedział, że Rosja zawiesi swój udział w traktacie. Państwa NATO próbowały odwieść Rosję od tego pomysłu, m.in. przeprowadzając wspólne konsultacje. Jednak stanowisko Rosji pozostawało niezmiennie. Podczas specjalnej konferencji sygnatariuszy CFE, która odbyła się w Wiedniu w czerwcu 2007 roku, Rosja zażądała ratyfikacji przez NATO nowego układu, a także przyłączenia państw bałtyckich do traktatu, obniżenia pułapów uzbrojenia dla nowych państw członkowskich NATO i likwidacji tzw. ograniczeń flankowych dla Rosji. Ostatecznie, w listopadzie 2007 roku władze rosyjskie przyjęły ustawę, która z dniem 12 grudnia 2007 zawiesza udział Rosji w traktacie. Chociaż układ CFE nie przewiduje kategorii zawieszenia uczestnictwa, nie można wykluczyć, że – zgodnie z zapowiedziami władz Rosji – kraj ten zdecyduje się na przebazowanie swoich jednostek w kierunku zachodnim czy wzmocnienie potencjału militarnego na Kaukazie Północnym³³.

³¹ Ponadto, w nowym traktacie państwa NATO de facto zalegalizowały wcześniejsze naruszenie przez Rosję części ograniczeń dotyczących dyslokacji uzbrojenia w poszczególnych strefach stosowania CFE; *Agreement on Adaptation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe*; CFE.DOC/1/99, 19 November 1999.

³² *Final Act of the Conference of the States Parties to the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe*, CFE.DOC/2/99, 19 November 1999.

³³ Szerzej zob. Marek Menkiszak, Andrzej Wilk, „Rosja zawiesza swój udział w traktacie CFE”, *Tydzień na Wschodzie*, 05.12.07; Wade Boese, „Europe Eager to Preserve CFE Treaty”, *Arms Control Today*, Vol. 37, No. 10, November 2007.

2.2. Proces kształtowania się polityki NATO wobec Kaukazu Północnego

NATO nie prowadzi odrębnej polityki wobec Kaukazu Północnego, a jedynie generalną strategię wobec Federacji Rosyjskiej. Jednak kwestia czeczeńska stanowiła ważny element relacji natowsko-rosyjskich przez większą część ich funkcjonowania, oddziałując negatywnie na te stosunki. Największy wpływ na znaczenie tego czynnika miała sytuacja w samej Czeczenii. Na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat temat ten nabierał wagi w trakcie prowadzenia przez Rosję operacji militarnej na Kaukazie i zamierał, wówczas gdy sytuacja w regionie była stosunkowo stabilna. Stosunek NATO wobec kwestii czeczeńskiej jest również ściśle powiązany ze stanem relacji ogólnopolitycznych pomiędzy tą organizacją a Rosją oraz także pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Rosją.

Chcąc opisać proces ewolucji stosunku Sojuszu wobec kwestii północnokaukaskiej po rozpadzie ZSRR można wyróżnić cztery odrębne fazy. Za cezury pierwszych dwóch faz należy przyjąć daty wybuchów dwóch wojen czeczeńskich, natomiast trzecia faza związana jest z redefinicją stosunku do terroryzmu międzynarodowego, jaka nastąpiła w polityce USA, a także NATO po 11 września 2001 roku. Wyznacznikami fazy czwartej trwającej do chwili obecnej będą zakończenie zbrojnej fazy operacji specjalnej w Czeczenii oraz pogorszenie się relacji pomiędzy Rosją i Zachodem. O ile rozpoczęcie przez Rosję obydwu wojen czeczeńskich wywołało krytyczne reakcje Sojuszu i doprowadziło do pewnego ochłodzenia wzajemnych relacji, o tyle zmiany w polityce bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych oraz NATO wynikające z rozpoczęcia tzw. wojny z terroryzmem wpłynęły na stonowanie tej krytyki i przynajmniej częściowe uznanie rosyjskich argumentów o antyterrorystycznym charakterze działań zbrojnych na Kaukazie Północnym.

2.2.1. Pierwsza wojna czeczeńska

Użycie przez Rosję sił zbrojnych w Czeczenii wywołało poważne zaskoczenie na Zachodzie. Aczkolwiek ówczesna Rosja utrzymywała swój sprzeciw w kwestii rozszerzenia NATO na wschód, to jednak armia rosyjska zgodnie z planem wycofała się ze swoich baz w państwach byłego Układu Warszawskiego a świat zachodni był pełen nadziei związanych z prawdopodobną transformacją demokratyczną Rosji i możliwością włączenia jej do kooperatywnego systemu bezpieczeństwa na kontynencie europejskim³⁴. Tymczasem rozpoczęcie w grudniu 1994 roku interwencji militarnej w Czeczenii unaocznilo, jaka

³⁴ Warto przypomnieć, że tydzień przed inwazją, na początku grudnia 2004 roku na jubileuszowym szczycie OBWE w Budapeszcie prezydent Jelcyń zadeklarował, że jest jeszcze za wcześnie by „grzebać rosyjską demokrację”.

niestabilna i chwiejna była Rosja. Pokazało także zewnętrznym obserwatorom znaczenie wpływów przedstawicieli sił zbrojnych wewnątrz elity politycznej Rosji, a także łatwość, z jaką w chwilach trudności politycznych, władza rosyjska sięgała po rozwiązania siłowe³⁵. Rozpoczęcie operacji militarnej było sprzeczne z zobowiązaniami rosyjskimi związanymi z traktatem o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie, a także z zobowiązaniami wynikającymi z innych dokumentów o środkach budowy zaufania w Europie zawieranych pod auspicjami KBWE/OBWE. W szczególności chodziło tu o obowiązek powiadomienia pozostałych sygnatariuszy o każdej koncentracji sił, która przekraczała 40 tys. żołnierzy³⁶.

Jednak, mimo ciężkiego ataku lądowego armii rosyjskiej na stolicę Czeczenii początkowo państwa i organizacje Zachodu, w tym NATO, powstrzymywały się od krytyki Moskwy. W pierwszym swoim oświadczeniu po rozpoczęciu wojny Stany Zjednoczone zadeklarowały, że uważają tę operację za wewnętrzną sprawę Rosji³⁷. Wkrótce jednak społeczność międzynarodowa, w tym NATO zaczęły przychylniej patrzeć na Czeczenów traktując ich jako „bojowników wolności”. Krytyczne oświadczenia wzywające Rosję do zakończenia zbrojnej fazy konfliktu i negocjacji z lokalnymi władzami złożyły KBWE/OBWE, Stany Zjednoczone, a ostatecznie także i NATO. W oświadczeniach tych akcentowano poszanowanie integralności terytorialnej Rosji i jej zwierzchnictwo nad Czeczenią, jednak apelowano do władz rosyjskich o polityczne rozwiązanie konfliktu.

W omawianym okresie kwestia czeczeńska nie stanowiła priorytetu w relacjach pomiędzy NATO i Rosją. Stosunki były zdominowane przez problem rozszerzenia NATO na wschód, zasady formowania *Partnerstwa dla Pokoju* oraz rokowania nad środkami budowy zaufania w Europie. Stany Zjednoczone, ale także inne kraje członkowskie NATO, były w stanie zrezygnować z podnoszenia kwestii czeczeńskiej w zamian za zgodę ówczesnego prezydenta Rosji Borysa Jelcyna na rozszerzenie Sojuszu czy też współpracę w rozwiązywaniu problemów bezpieczeństwa na Bałkanach. Ponadto, w przeciwieństwie do OBWE, NATO nie posiadało odpowiednich instrumentów oddziaływania na Rosję – *Partnerstwo dla Pokoju* znajdowało się w fazie formowania, zaś Rosja kategorycznie sprzeciwiała się zewnętrznemu zaangażowaniu w kwestię czeczeńską, szczególnie Sojuszu Północnoatlantyckiego, którego to traktowała jako wroga chcącego osłabić jej potencjał militarny. Z tych względów wszelkie działania międzynarodowe związane z wojną

³⁵ Por. Stephen J. Blank, Earl H. Tilford, Jr., *Russia's Invasion of Chechnya: a Preliminary Assessment*, US Army War College, 13 January 2005, s. 13-14.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Zob. Mark Almond, „Chechnya: A Wake-Up Call for the West,” *Wall Street Journal*, December 20, 1994.

w Czeczenii wzięła na siebie Organizacja Współpracy i Bezpieczeństwa w Europie. W kwietniu 1995 roku w Czeczenii zaczęła działać tzw. Grupa Wsparcia OBWE ds. Czeczenii.

2.2.2. Druga wojna czeczeńska

Stosunkowo ostrożne głosy krytyki pod adresem Rosji ze strony Sojuszu rozległy po rozpoczęciu tzw. drugiej wojny czeczeńskiej. Co również ważne podkreślenia – nie miały one zasadniczego znaczenia dla kształtu relacji rosyjsko-natowskich. Ówczesne ochłodzenie wzajemnych stosunków wynikało przede wszystkim z konfliktu, do jakiego doszło w związku z interwencją NATO w Kosowie. Po rozpoczęciu przez siły NATO nalotów na Jugosławię w marcu 1999 roku, Rosja zawiesiła czasowo swoje uczestnictwo w Stałej Wspólnej Radzie³⁸, a także w Euroatlantyckiej Radzie Współpracy³⁹. Kontakty dwustronne zostały wznowione w lipcu 1999 roku, jednak kwestie dyskutowane w ramach Rady ograniczyły się jedynie do problematyki kosowskiej.

W grudniu 1999 roku ministrowie spraw zagranicznych NATO wydali oświadczenie potępiające charakter działań zbrojnych prowadzonych przez wojska rosyjskie w Czeczenii, w tym w tym nieproporcjonalne użycie siły w stosunku do ludności cywilnej. Powołując się na prawo Rosji do zachowania integralności terytorialnej państwa, NATO wezwało jednocześnie władze rosyjskie do zastosowania politycznych metod rozwiązania konfliktu czeczeńskiego⁴⁰. Jednak w swoim oświadczeniu Rada Północnoatlantycka nie podniosła tematu ewentualnych sankcji wobec Rosji. Ostrą publiczną krytykę wobec działań Rosji w Czeczenii przypuściły także władze amerykańskie. W listopadzie 1999 roku, podczas szczytu OBWE w Stambule zwołanym w celu wynegocjowania adaptowanego CFE amerykański prezydent Bill Clinton zapowiedział, że jeśli Rosja nie zacznie przestrzegać limitów flankowych w Czeczenii, on nie przedstawi nowego traktatu Senatowi do ratyfikacji⁴¹. Ponadto, na szczycie Stany Zjednoczone i Unia Europejska wystosowały wspólną deklarację potępiającą sposób zachowania władz rosyjskich w Czeczenii⁴². Kwestia

³⁸ Głównym ówczesnym organie współpracy pomiędzy NATO i Federacją Rosją powołanym do życia na mocy „Aktu Stanowiącego o wzajemnych stosunkach, współpracy i bezpieczeństwie między NATO a Federacją Rosyjską” z 22 maja 1997 roku.

³⁹ *NATO Handbook*, Brussels 2001, s. 256.

⁴⁰ „NATO condemns Russia's offensive in Chechnya”, *BBC News*, 15 December 1999; „EU, NATO continue criticism over crackdown in Chechnya”, *Monitor*, Vol. 5, Issue 233, 15 December 1999.

⁴¹ Zob. „Europe Tricky Task at Istanbul Summit”, 18 November 1999, *BBC News Europe*; Wade Boese, „CFE Adapted at OSCE summit in Istanbul”, *Arms Control Today*, Vol. 29, No. 7.

⁴² „United States-European Union Summit Statement on Chechnya, December 17, 1999”, *Weekly Compilation of US Presidential Documents*, December 20, 1999.

czeczeńska była również ważnym tematem debaty publicznej w trakcie kampanii wyborczej przed wyborami prezydenckimi w USA. Jednak inni członkowie NATO, zwłaszcza Niemcy i Francją, przejawiali większą wstrzeźliwość w zakresie krytyki działań Rosji.

W wyniku zmasowanej krytyki międzynarodowej, w tym tej na forum NATO, Rosja, która dotychczas utrzymywała, że kwestia czeczeńska pozostaje wyłącznie wewnętrzną sprawą Rosji, a władze rosyjskie próbują dać w Czeczenii odpór terroryzmowi międzynarodowemu, zgodziła się na przyjazd do Czeczenii specjalnej grupy wysłanników OBWE. Jednak w kolejnych miesiącach krytyczna retoryka w kwestii czeczeńskiej zelżała, a członkowie Sojuszu nie mogli wypracować jednolitej linii postępowania wobec Rosji. Podczas swojej wizyty w Moskwie w lutym 2000 roku sekretarz generalny NATO George Robertson podkreślił przede wszystkim wolę zacieśnienia współpracy z Rosją, w tym chęć współdziałania na Bałkanach oraz konieczność intensyfikacji dialogu w ramach Stałej Wspólnej Rady⁴³. W trakcie tej wizyty kwestia czeczeńska nie była poruszana publicznie⁴⁴. Podobne stanowisko Sojuszu utrzymywało się w kolejnych miesiącach. W czerwcu 2000 roku, w związku ze zbliżającym się posiedzeniem Stałej Wspólnej Rady, w artykule opublikowanym w rosyjskim czasopiśmie wojskowym „Wojennyj Parad” lord Robertson skrytykował działania Rosji w Czeczenii, lecz jednocześnie zadeklarował chęć przywrócenia relacji natowsko-rosyjskich do stanu przed wybuchu kryzysu kosowskiego⁴⁵. Za symptomatyczny dla stanowiska Sojuszu w kwestii czeczeńskiej można także uznać wywiad Roberstona⁴⁶ z lipca 2000 roku dla francuskiej gazety *Liberacion*, w którym odrzucił zastrzeżenia dziennikarzy, iż NATO milczy w kwestii Czeczenii, stwierdzając, że NATO przyjęło jedyną dopuszczalną postawę względem Czeczenii, gdyż ta pozostaje częścią Rosji⁴⁷.

Mniej wyważone stanowisko w kwestii czeczeńskiej reprezentowało Zgromadzenie Parlamentarne NATO. Świadczy o tym m.in. udostępnienie przez Zgromadzenie swoich trybun Aligirdasowi Endriukaitisowi, przewodniczącemu międzynarodowej grupy parlamentarzystów zajmujących się Czeczenią, który podczas walnego posiedzenia w maju 2001 roku zaapelował do NATO o wywarcie „moralnego, prawnego i politycznego” nacisku

⁴³ „Joint Statement on the occasion of the Visit of the secretary general of NATO, Lord Robertson, in Moscow on 16 February 2000”, *NATO Press Release*, 16 February 2000.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Interfax, 07.06.2000.

⁴⁶ Zdecydowanie krytyczniej na temat działań Rosji na Kaukazie Północnym wypowiedzieli się niżsi rangą przedstawiciele NATO, w tym Chris O'Donnely, specjalny przedstawiciel sekretarza generalnego NATO ds. Europy Środkowej i Wschodniej. W jednej ze swoich wypowiedzi dla mediów O'Donnelly zauważył, że „Rosja straciła zarówno kontrolę nad Czeczenią, jak i nad własną armią, a prezydent Putin stara się ją przywrócić przy pomocy Federalnej Służby Bezpieczeństwa”; *Interfax*, 24.02.2001.

⁴⁷ *Interfax*, 28.07.2000.

na Rosję w celu rozpoczęcia negocjacji pokojowych z nieuznanym prezydentem Czeczenii Asłanem Maschadowem i parlamentem republiki⁴⁸. W wydanym na tym samym posiedzeniu komunikacie członkowie Zgromadzenia zażądali od Rosji przestrzegania praw człowieka w Czeczenii, rozpoczęcia dialogu z nieuznanymi władzami republiki oraz ponownego wpuszczenia na terytorium FR Grupy Wsparcia OBWE ds. Czeczenii⁴⁹.

2.2.3. Wokół wojny z terroryzmem

Wydarzenia 11 września wpłynęły na zasadniczą zmianę w relacjach pomiędzy NATO i Rosją oraz pomiędzy USA i Rosją. W nowych warunkach główne państwa członkowskie Sojuszu Północnoatlantyckiego uznały za jedno z najaktualniejszych zagrożeń bezpieczeństwa międzynarodowego funkcjonowanie ugrupowań terrorystycznych, zaliczając do nich także organizacje działające na Kaukazie Północnym⁵⁰. O ile wcześniej rosyjski prezydent bezskutecznie apelował do Zachodu o uznanie wojny w Czeczenii za czystą kampanię antyterrorystyczną, o tyle po 11 września jego apele znalazły podatny grunt. Ponadto, Rosja deklarowała chęć uczestnictwa w tworzonej przez USA koalicji antyterrorystycznej, próbując wykorzystać tę sytuację dla zbliżenia z Zachodem, a także do zmiany jego krytycznego stanowiska w kwestii Czeczenii. Kolejnym czynnikiem wpływającym na zmianę percepcji wojny czeczeńskiej przez społeczność międzynarodową były zuchwałe akty terrorystyczne na terytorium Rosji, w tym ten na teatr na Dubrowce w październiku 2002 roku czy na szkołę w Biesłanie we wrześniu 2004 roku, który wywołały powszechne współczucie dla Rosji na całym świecie.

Na pierwsze oznaki zmiany podejścia USA do kwestii czeczeńskiej nie trzeba było długo czekać. Już pod koniec września 2001 roku prezydent Bush poparł rosyjskie deklaracje o konieczności walki z terroryzmem czeczeńskim, a Departament Stanu wydał oświadczenie potwierdzające związki bojowników czeczeńskich z Al-Kaidą⁵¹. Stworzono także amerykańsko-rosyjską grupę roboczą ds. przeciwdziałania terroryzmowi⁵². Licząc na udaną współpracę z Rosją w kwestiach walki z terroryzmem w Afganistanie, na Bałkanach czy

⁴⁸ „Pressure put on Russia and separatists at NATO/PACE meetings”, *Chechnya Weekly*, Vol. 2, Issue 22, 6 June 2001.

⁴⁹ Ibidem; Grupa Wsparcia została ostatecznie wpuszczona na terytorium Czeczenii w czerwcu 2001 roku i działała do marca 2003 roku, ponieważ Rosja nie przedłużyła jej dalej mandatu.

⁵⁰ Świadczy o tym podejście społeczności międzynarodowej wobec kryzysu w gruzińskim wąwozie Pankisskim, który to stał się miejscem schronienia uchodźców i bojowników z Czeczenii.

⁵¹ „State Department Says Chechen Rebels Have Ties to Bin Laden”, *GlobalSecurity.org*, 26 September 2001.

⁵² Szerzej zob. Sharyl N. Cross, „US/NATO-Russia and Countering Ideological Support for Terrorism: Toward Building a Comprehensive Strategy”, *Connections: The Quarterly Journal*, vol. 7, no. 4, Winter Supplement 2006, s. 5.

w Azji Centralnej przedstawiciele Stanów Zjednoczonych nie poruszali na posiedzeniach tej grupy drażliwych kwestii, w tym problematyki czeczeńskiej⁵³. W wydanej w maju 2002 roku bezprecedensowej deklaracji prezydentów Rosji i USA obie strony zadeklarowały wolę jak najszybszej współpracy w zwalczaniu terroryzmu na świecie, nie wspominając jednocześnie o dzielących je różnicach takich jak prowadzona przez Federację Rosyjską wojna w Czeczenii⁵⁴.

Wzrost znaczenia problematyki związanej z przeciwdziałaniem i zwalczaniem terroryzmu międzynarodowego przy jednoczesnym odsuwaniu kwestii mogących zaszkodzić stosunkom z Rosją, takim jak wojna w Czeczenii, zaczął być także widoczny w działalności Sojuszu Północnoatlantyckiego. Za początek ewolucji polityki Sojuszu w tej kwestii należy uznać szczyt NATO-Rosja w Brukseli w październiku 2001 roku. Podczas tego spotkania ustalono rozszerzenie wzajemnej współpracy o regularne monitorowanie zagrożeń terrorystycznych, w tym ustanowienie stałych kanałów kontaktów na wysokim szczeblu oraz spotkań ekspertów⁵⁵. W maju 2002 roku na szczycie w Practica di Mare zatwierdzono nową formułę instytucjonalną współpracy. Utworzona wówczas Rada NATO-Rosja zwiększała formalne możliwości Rosji wpływania na wschodnią politykę NATO, co należy uznać za ważny czynnik utrudniający Sojuszowi podejmowanie problematyki czeczeńskiej. W tym kontekście kluczową kwestią było jednak zobowiązanie wszystkich członków Rady do niepodejmowania zagadnień związanych z ich sytuacją wewnętrzną. Ponadto, określono konkretne obszary współpracy pomiędzy NATO i Rosją, wśród których współpraca antyterrorystyczna zajęła kluczowe miejsce. Zdecydowanie większą niż poprzednio powściągliwość w krytyce działań rosyjskich w Czeczenii można było też odnaleźć w oficjalnych komunikatach Sojuszu czy wypowiedziach jego przedstawicieli.

Kolejnym czynnikiem warunkującym złagodzenie polityki NATO wobec rosyjskich działań w Czeczenii był zamach terrorystyczny na szkołę w Osetii Północnej. Podobnie jak inne państwa zachodnie i organizacje międzynarodowe, Sojusz Północnoatlantycki przesłał władzom Rosji notę kondolencyjną związaną z tragedią w Biesłanie. 7 września 2004 roku w Brukseli odbyło się nadzwyczajne posiedzenie Rady NATO–Rosja (NRC) na szczeblu ambasadorów, po którym wydano wspólne oświadczenie stanowczo potępiające niedawne

⁵³ Ibidem; z kolei strona rosyjska nie poruszała kwestii drażliwych dla USA takich jak interwencja w Iraku.

⁵⁴ Zob. tekst deklaracji: *Text of Joint Declaration, The United States of America and the Russian Federation*, St. Petersburg, May 24, 2002, (źródło: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/05/20020524-2.html>).

⁵⁵ „NATO-Russia Consultations on Combating Terrorism”, *NATO Press Statement*, 2 October 2001; zob. także Marek Menkiszak, „Putin w Brukseli: Rosja i Zachód demonstrują wole zbliżenia”, *Tydzień na Wschodzie*, 11.10.2001.

akty terroru w Rosji, wyrażające solidarność z narodem rosyjskim i deklarujące aktywizację wspólnej walki z terroryzmem⁵⁶. Co warte podkreślenia, oświadczenie NRC było pierwszą publiczną deklaracją wydaną przez wspólnotę międzynarodową po tragedii w Biesłanie. Jeszcze większe wsparcie okazały Rosji poszczególne kraje członkowskie Sojuszu. Dla przykładu sekretarz obrony USA Donald Rumsfeld wyraził zrozumienie dla kontrowersyjnych zapowiedzi rosyjskiego szefa sztabu generalnego gen. Jurija Bałujewskiego oraz ministra obrony FR Siergieja Iwanowa o możliwości dokonania przez Rosję wyprzedzających ataków przeciwko terrorystom na całym świecie⁵⁷. Natomiast kanclerz Niemiec Gerhard Schroeder we wspólnej deklaracji z prezydentem Putinem wyraził przekonanie o konieczności intensyfikacji wspólnej walki z terroryzmem międzynarodowym⁵⁸. Bezpośrednim pokłosiem wydarzeń biesłańskich było także przyjęcie Planu Działań NATO-Rosja przeciw Terroryzmowi⁵⁹.

2.2.4. Marginalizacja problemu

Ochłodzenie w relacjach pomiędzy USA i Rosją oraz pomiędzy NATO i Rosją związane z rozchodzeniem się interesów bezpieczeństwa Zachodu i Rosji oraz skłonnością do działań unilateralnych widoczną zarówno u USA, jak i u Rosji, jakie nastąpiło w latach 2006-2007⁶⁰, odbiło się na negatywnie na całości stosunków natowsko-rosyjskich, w tym również na sojuszniczej percepcji kwestii północnokaukaskiej. Jednocześnie, ewolucja polityki zagranicznej i wewnętrznej Rosji za rządów prezydenta Putina pokazała, że Rosji nie należy już dłużej postrzegać jako kraju predestynującego do stania się częścią szeroko pojmowanej wspólnoty euroatlantyckiej wyznającej określone wartości. Relacje pomiędzy NATO i Rosją okazały się fasadowe i tym samym rozczarowujące dla obydwu stron. Ponadto, zasadnicze działania zbrojne w Czeczenii ustały, a sytuacja ludności cywilnej poprawiła się. Te wszystkie czynniki spowodowały, że z jednej strony stosunek NATO do kwestii

⁵⁶ „Statement by the NATO-Russia Council”, *NATO Press Release*, 7 September 2004.

⁵⁷ *Secretary Rumsfeld's Speech at the National Press Club, September 10, 2004* (źródło: <<http://www.dod.mil/transcripts/2004/tr20040910-secdef1286.html>>).

⁵⁸ „Gemeinsame Erklärung von Bundeskanzler Gerhard Schröder und dem russischen Präsidenten Wladimir W. Putin”, *Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Berlin 10. September 2004*.

⁵⁹ *NATO-Russia Action Plan on Terrorism*, Brussels, 9 December 2004; zob. także Andrei Kelin, „NATO-Russia cooperation to counter terrorism”, *NATO Review*, Autumn 2005.

⁶⁰ Istnieje bogata literatura na temat przyczyn obecnego kryzysu w relacjach amerykańsko-rosyjskich; za jedne z ciekawszych pozycji należy uznać: Richard Weitz, *Russian-American Security Cooperation after St. Petersburg: Challenges and Opportunities*, Carlisle Barracks: Strategic Studies Institute, April 2007; Janusz Bugajski, *The Eastern Dimension of America's New European Allies*, Carlisle Barracks: Strategic Studies Institute, October 2007.

północnokaukaskiej stał się bardziej krytyczny, lecz z drugiej strony problematyka ta była coraz rzadziej podejmowana przez Sojusz.

W latach 2006-2007 problematyka północnokaukaska pojawiała się w relacjach natowsko-rosyjskich jedynie pośrednio. Po pierwsze, występowała w kontekście kosowskim. Argumentując swój sprzeciw wobec przyznania niepodległości prowincji Jugosławii, Rosja wskazywała, że taka decyzja może posłużyć za precedens uprawomocniający żądania innych nieuznawanych terytoriów, w tym Czeczenii. W odpowiedzi przedstawiciele Sojuszu podkreślali, że zwierzchność terytorialna Rosji nad Czeczenią nie podlega jakiegokolwiek dyskusji. Kolejną kwestię związaną z problematyką czeczeńską stanowił traktat o siłach konwencjonalnych w Europie. NATO m.in. wyrażało obawy, iż przebazowanie sił rosyjskich wycofywanych z Gruzji do bazy w armeńskim Giumri oraz baz na Kaukazie Północnym może naruszyć zobowiązania flankowe w tym regionie⁶¹. Ponadto, zawieszenie przez Rosję swojego uczestnictwa w CFE wywołało zdecydowaną reakcję Sojuszu. 12 grudnia 2007 roku NATO wydało oświadczenie krytykujące ten krok władz rosyjskich i zwracające uwagę na jego niezgodność z zapisami traktatu, a także na długotrwałe negocjacje prowadzone przez NATO w celu odwiedzenia Rosji od tego pomysłu⁶². Jednocześnie Sojusz podkreślił, że nadal uważa traktat CFE za kamień milowy bezpieczeństwa euroatlantyckiego i wezwał Rosję do jego przestrzegania⁶³.

2.3. Obszary i sfery aktywności

Aktywność Sojuszu Północnoatlantyckiego w kwestii północnokaukaskiej przejawia się wyłącznie w działalności dyplomatycznej. NATO, uznając niepodzielność terytorialną Rosji, a także jej sprzeciw przeciw ingerencji w jej sprawy wewnętrzne, nigdy nie rozważało bardziej aktywnej formy swojego zaangażowania w kwestię czeczeńską, na przykład poprzez uczestnictwo w mediacjach czy też w innej formie działalności z zakresu przywracania pokoju. Jednocześnie Sojusz, chociaż krytyczny wobec charakteru działań wojennych prowadzonych przez Rosję w Czeczenii, nie zdecydował się także na inne formy aktywności takie jak na przykład zamrożenie dialogu z Rosją czy nałożenie sankcji.

W obszarze zainteresowania NATO leżały przede wszystkim trzy kwestie związane z sytuacją bezpieczeństwa na Kaukazie Północnym. Po pierwsze, była to kwestia aktywności międzynarodowych ugrupowań terrorystycznych w tym regionie i możliwość ich

⁶¹ *Interfax*, 22.06.2006.

⁶² „Alliance's statement on the Russian Federation's „suspension” of its CFE obligations”, *NATO Press Release(2007) 139*, 12 December 2007.

⁶³ *Ibidem*.

przeniknięcia na obszar traktatowy Sojuszu bądź też współdziałania z grupami tam działającymi. Po drugie, Sojusz był zaniepokojony przekraczaniem przez Rosję limitów flankowych w regionie dozwolonych przez CFE. Po trzecie, po tzw. rewolucji róż w Gruzji i zbliżeniu tego kraju do NATO i USA sytuacja bezpieczeństwa na Kaukazie Północnym zaczęła interesować Sojusz w kontekście wpływu na sytuację w Gruzji.

Po 11 września, a zwłaszcza po wydarzeniach biesłańskich, NATO oraz poszczególne kraje członkowskie organizacji uznały częściowo rosyjskie argumenty o antyterrorystycznym charakterze działań w Czeczenii. Stany Zjednoczone umieściły trzy wywodzące się z Czeczenii organizacje terrorystyczne na narodowej liście organizacji powiązanych z Al Kaidą⁶⁴. Powszechnie uznano także międzynarodowe powiązania emisariusza tej organizacji na Kaukazie Emira Chattaba, pełniącego funkcję zastępcy Szamila Basajewa⁶⁵. Wśród współpracowników Basajewa pomagających mu m.in. w przygotowaniu rajdu na Dagestan w 1999 roku wyróżniono także terrorystów jordańskich czy saudyjskich. Służby specjalne państw zachodnich przyznały także, że terroryści z Kaukazu Północnego bądź też emisariusze pochodzenia arabskiego tworzą uśpione komórki terrorystyczne w krajach o dużej diasporze czeczeńskiej, m.in. w Turcji i w Azerbejdżanie. Wydaje się, że te właśnie względy spowodowały, że mimo krytyki rosyjskich działań w Czeczenii szef niemieckiego wywiadu BND dwukrotnie złożył nieoficjalną wizytę w Czeczenii⁶⁶.

Zarówno podczas pierwszej, jak i drugiej wojny w Czeczenii, państwa NATO oskarżały Rosję o przekraczanie limitów uzbrojenia na jej południowej flance, zwłaszcza jeśli chodzi o pojazdy pancerne. Pierwotnie, zgodnie z układem CFE z 1990 roku, na obszarach flankowych obowiązywały ścisłe ograniczenia. Rosja domagała się rewizji tych uzgodnień, argumentując, że dozwolony pułap uzbrojenia nie pozwala jej na zapewnienie bezpieczeństwa na niestabilnym Kaukazie Północnym. W 1995 roku NATO zdecydowało się na pewne ustępstwa w tym zakresie, przyznając Rosji prawo do przemieszczenia sprzętu wojskowego pomiędzy poszczególnymi regionami, jednak tylko na przejściowy okres. W połowie lat 90. Rosja zaczęła podnosić kwestię konieczności podniesienia pułapu uzbrojenia w sferach flankowych, natomiast Zachód oskarżył Moskwę o przekraczanie dozwolonych limitów (w Leningradzkim oraz Północnokaukaskim Okręgu Wojskowym). Ostatecznie, w maju 1996 roku NATO i Rosja osiągnęły kompromis zezwalający Moskwie na zwiększenie pułapu

⁶⁴ Były to: Islamskie Brygady Międzynarodowe, Pułk Islamski Specjalnego Przeznaczenia, Riyadus-Salihin Batalion Sabotażu i Rozpoznania Męczenników Czeczeńskich.

⁶⁵ Jenifer Moroney, Theodore Karasik, „Case study: the North Caucasus”, [w:] Angel Rabasa, Steven Boraz, Peter Chalk i inni, *Ungoverned territories: Understanding and Reducing Terrorism*, op. cit., s. 226-227.

⁶⁶ Zob. Marta Jaroszewicz, Piotr Żochowski, op. cit., s. 52-53.

w tych obszarach, jednak oskarżenia ze strony NATO o niedotrzymywanie przez Rosję zobowiązań flankowych pojawiały się jeszcze wielokrotnie⁶⁷. W związku z tym podczas kolejnej ofensywy militarnej Rosji w Czeczenii w 1999 roku, państwa NATO oskarżyły Rosję o stałe przekroczenie dopuszczalnych limitów⁶⁸.

W ostatnim okresie kwestia czeczeńska zaczęła być bezpośrednio wiązana z problematyką gruzińską. Dążenia euroatlantyckie Gruzji oraz zaproszenie tego państwa do Zintensyfikowanego Dialogu z NATO, co pokazywało, że postępy Gruzji na drodze do integracji z Sojuszem zostały docenione przez tę organizację, spowodowały, że Rosja zaczęła wiązać kwestię obecności swoich sił na Kaukazie Północnym z relacjami pomiędzy NATO a Gruzją. W październiku 2006 roku Ramzan Kadyrow, pełniący wówczas funkcję premiera Czeczenii, stwierdził, że przy określaniu liczebności wojsk federalnych w Czeczenii należy brać pod uwagę możliwość przystąpienia Gruzji do NATO⁶⁹. W podobnym duchu wypowiedział się w maju 2007 roku przewodniczący narodowego parlamentu Czeczenii Dukwach Admurachmanow. Stwierdził on, że władze Czeczenii uważają obecność w ich republice sił federalnych za konieczną ze względu na możliwą obecność w Gruzji żołnierzy państw NATO⁷⁰. Sojusz Północnoatlantycki w całości odrzucił ten argument, podkreślając, że pułapy liczebności sił zbrojnych dyslokowanych na Kaukazie Północnym wynikają z traktatu CFE.

Kolejną kwestią, która leżała w sferze zainteresowania Sojuszu, była sytuacja w wąwozie Pankisi położonym w Gruzji na granicy z Czeczenią. W czasie drugiej wojny czeczeńskiej wąwóz ten stał się miejscem przebywania bojowników czeczeńskich. W związku z tym władze rosyjskie zagroziły Gruzji przeprowadzeniem własnej operacji w regionie, o ile ta nie zdoła przywrócić porządku wąwozie. Ulegając naciskom Rosji, a także presji Stanów Zjednoczonych i NATO, w 2002 roku władze gruzińskie przeprowadziły w wąwozie operację specjalną mającą na celu zniszczenie baz terrorystów oraz zamknęły przedstawicielstwo nieuznawanych władz czeczeńskich w Tbilisi, które funkcjonowało tam od 1997 roku⁷¹. W celu likwidacji resztek baz władze gruzińskie jeszcze kilkakrotnie przeprowadziły podobnego typu operacje⁷². Wykorzystując obecność bojowników

⁶⁷ Jeffrey D. McCausland, „NATO and Russian Approaches to Adapting the CFE Treaty”, *Arms Control Today*, August 1997.

⁶⁸ „US Alleges Russian CFE Treaty Violations in Chechnya”, *Disarmament Diplomacy*, No. 40, September-October 1999.

⁶⁹ *Interfax*, 05.10.2007.

⁷⁰ *Interfax*, 17.05.2007.

⁷¹ Zaal Anjaparidze, „Pankisi emerges as a litmus test in Georgian-Russian relations”, *Eurasia Daily Monitor*, 17 June 2004.

⁷² Szerzej zob. Daria Solovieva, „Georgia tackles Chechen conundrum”, *Eurasia Insight*, 03.11.04.

czeczeńskich w Gruzji władze rosyjskie nie tylko kilkakrotnie wtargnęły na terytorium Gruzji, ale i groziły bombardowaniem wąwozu, co mogło zagrozić destabilizacji sytuacji bezpieczeństwa na całym Kaukazie⁷³.

2.4. Konkluzje

Konkludując należy stwierdzić, że NATO nie widzi dla siebie aktywnej roli w kwestii rozwiązania konfliktu czeczeńskiego ani jego nierozprzestrzeniania się na inne republiki Kaukazu Północnego. Dostrzegając znaczenie konfliktu dla bezpieczeństwa Rosji (w szczególności zagrożenie terrorystyczne), Sojusz Północnoatlantycki ograniczał się w swojej działalności do krytyki postępowania Rosji w Czeczenii i apelował o polityczne rozwiązanie konfliktu. Jednocześnie jednak, poza wezwaniem władz rosyjskich do rozpoczęcia negocjacji z przedstawicielami separatystów, nie przedstawiał innych sugestii mogących pomóc w zakończeniu konfliktu.

Stosując założenia teorii ról międzynarodowych, należy stwierdzić, że role międzynarodowe, jakie NATO odgrywa na Kaukazie Północnym są mało istotne z punktu widzenia interesów bezpieczeństwa samej organizacji, jak i zagrożeń bezpieczeństwa występujących w tym regionie. Ponadto, w przeciwieństwie do ról pełnionych przez NATO na Kaukazie Południowym, analogiczne role odgrywane w północnej części regionu, nie mają dużego znaczenia potencjalnego czy symbolicznego. Żadna ze stron konfliktu północnokaukaskiego, czy też członkowie społeczności międzynarodowej, jak również samo NATO, nie postrzega tej organizacji jako mogącej odegrać ważną rolę w procesie przywrócenia stabilizacji w regionie.

Gdy uwzględni się etapy kształtowania się tych ról, można zauważyć, że największa korelacja pomiędzy rolami NATO a sytuacją bezpieczeństwa na Kaukazie Północnym występuje na etapie formowania koncepcji roli, przy czym nie tylko wobec regionu, ale wobec Federacji Rosyjskiej jako takiej. Natomiast role wybierane, deklarowane i rzeczywiste Sojuszu w niewielkim stopniu stanowią funkcję czynników związanych z sytuacją bezpieczeństwa w regionie, a w znacznie większym z stanu relacji politycznych pomiędzy NATO i Rosją. Dotyczy to zwłaszcza ról rzeczywiście odgrywanych. Role deklarowane mają o wiele szerszy zakres i w większym stopniu obejmują normatywny, aksjologiczny wymiar konfliktu północnokaukaskiego. Role narzucane przez otoczenie zewnętrzne różnią się znacząco. Od samego początku wybuchu konfliktu czeczeńskiego władzę Federacji

⁷³ Zob. Jaaba Devdariani, „Georgia reacts to Russian pressure”, *Perspectives*, Vol. XVIII, Nr 1, September-October 2002.

Rosyjskiej stały na stanowisku, że Sojusz powinien powstrzymać się od jakiegokolwiek uczestnictwa w tym konflikcie, nie tylko od mediacji, ale też od komentowania sytuacji w regionie. Natomiast druga strona konfliktu - bojownicy czeczeńscy (zwłaszcza, gdy cieszyli się stosunkowo dużą legitymizacją międzynarodową), a także organizacje praw człowieka oraz opinia publiczna domagały się od Sojuszu większego zaangażowania.

Stosując kryterium przedmiotowe, role odgrywane przez Sojusz Północnoatlantyczny w kwestii północnokaukaskiej, można podzielić na role polityczne, wojskowe oraz z zakresu *miękkiego bezpieczeństwa*. Role polityczne należy uznać za dominujące w przypadku ról odgrywanych, natomiast role wojskowe odegrały kluczową rolę na etapie oceny skutków konfliktu na Kaukazie Północnym dla zbrojeń konwencjonalnych w Europie czy interesów bezpieczeństwa członków Sojuszu i jego partnerów (chodzi tu szczególnie o Gruzję). Po 11 września na czoło wysunęły się role w sferze przeciwdziałania i zwalczania terroryzmu międzynarodowego.

Wszystkie te względy powodują, że przypadek północnokaukaski utrudnia zastosowanie dalszych bardziej rozwiniętych elementów teorii ról międzynarodowych, dla którego warunkiem jest występowanie spójnej i stosunkowo rozwiniętej koncepcji oczekiwań, zachowań i postaw danego podmiotu wobec określonego elementu otoczenia zewnętrznego. Role odgrywane przez Sojusz w kwestii konfliktu północnokaukaskiego są na tyle szczątkowe i mało rozbudowane przedmiotowo, że w tym przypadku należałoby raczej mówić o obecności międzynarodowej niż o pełnieniu funkcji aktora w tym konflikcie.

III. Polityka Unii Europejskiej wobec Kaukazu Północnego

Celem niniejszego uzupełnienia jest poszerzenie rozdziału V rozprawy doktorskiej o kwestie związane z rolą Kaukazu Północnego w polityce Unii Europejskiej wobec Federacji Rosyjskiej. W związku z powyższym w tej części suplementu zostanie dokonana usystematyzowana analiza polityki Unii Europejskiej wobec regionu Kaukazu Północnego w sferze bezpieczeństwa. Poprzez politykę bezpieczeństwa UE autorka rozumie zarówno działania tego podmiotu prowadzone w ramach Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa (CFSP), jak i aktywność w sferze *miękkiego bezpieczeństwa*, podejmowaną w ramach Wspólnoty Europejskiej (WE). Ze względu na istotne znaczenie problemu przestrzegania praw człowieka, a także kwestii humanitarnych w polityce UE wobec tego regionu, niniejsza analiza zostanie uzupełniona o te właśnie aspekty.

Unia Europejska nie prowadzi odrębnej polityki w stosunku do regionu Kaukazu Północnego, podobnie jak wobec innych części Federacji Rosyjskiej. W ramach polityki UE wobec Federacji Rosyjskiej można natomiast wyróżnić działania nakierowane na polepszenie sytuacji bezpieczeństwa i złagodzenie humanitarnych następstw działań wojennych na Kaukazie Północnym, w tym głównie w Czeczenii. Ze względu na fakt, iż Kaukaz Północny jako część terytorium państwa rosyjskiego nie posiada podmiotowości prawnomiędzynarodowej, określenie polityka UE wobec Kaukazu Północnego może być używane jedynie w wymiarze politologicznym, a nie prawnym. Takie też ujęcie zostanie zastosowane w niniejszym uzupełnieniu.

W warstwie symbolicznej kwestia czeczeńska pozostaje jednym z najważniejszych punktów spornych w stosunkach rosyjsko-unijnych. To właśnie problem Czeczenii unaoczniał przywódcom państw i instytucji UE, jak dalece rozbiegają się unijne i rosyjskie standardy w sferze wartości demokratycznych i przestrzegania praw człowieka. Tymczasem, jak podkreśla się w oficjalnych dokumentach UE, przestrzeganie wspólnych zasad i wartości stanowi nieodłączny element partnerstwa strategicznego z Rosją⁷⁴. W wymiarze praktycznym polityka Unii Europejskiej wobec Kaukazu Północnego koncentruje się na aktywności dyplomatycznej. Przywódcy UE nie zdecydowali się na wprowadzenie przeciwko władzom w Moskwie realnych sankcji w związku z łamaniem przez nie praw człowieka w Czeczenii. Po zakończeniu zbrojnej fazy konfliktu, krytyka Rosji ze strony Unii Europejskiej

⁷⁴ Zob. „EU-Russia Relations”, European Commission, External Relations, May 2007, s. 3, http://ec.europa.eu/external_relations/russia/summit_05_07/2007_eng.pdf.

zdecydowanie zmniejszyła się. Ważny element aktywności UE stanowi udzielanie republikom Kaukazu Północnego pomocy humanitarnej – jest jej największym donorem w regionie.

3.1. Główne uwarunkowania polityki UE wobec regionu Kaukazu Północnego

Podobnie jak przy analizie uwarunkowań polityki Sojuszu Północnoatlantyckiego wobec Kaukazu Północnego, wyznaczniki analogicznej polityki Unii Europejskiej zostaną określone w sposób indukcyjny w oparciu o wcześniejszą empiryczną analizę. Za najważniejsze z nich należy uznać sytuację bezpieczeństwa w regionie Kaukazu Północnego ze szczególnym uwzględnieniem transgranicznych zagrożeń bezpieczeństwa, relacje pomiędzy Unią Europejską i Federacją Rosyjską oraz założenia polityki UE wobec Rosji.

3.1.1. Kaukaz Północny: transgraniczne zagrożenia bezpieczeństwa

Ponieważ sytuacja bezpieczeństwa w regionie Kaukazu Północnego z uwzględnieniem przebiegu i charakteru wojny czeczeńskiej została dokładnie opisana w rozdziale dotyczącym polityki NATO, w niniejszej części rozpatrzone zostaną jedynie wyzwania specyficzne dla unijnej percepcji regionu.

Kaukaz Północny pozostaje jednym z najbardziej niestabilnych regionów w Europie, a konsekwencje związane z wojną w Czeczenii, a także zwiększającą się niestabilnością w innych republikach regionu, są bezpośrednio odczuwalne w państwach członkowskich UE. Mimo ustania działań wojennych w Czeczenii, zarówno na terenie tej republiki, jak i w innych regionach Kaukazu Północnego, dochodzi do walk pomiędzy siłami bezpieczeństwa a pozapaństwowymi ugrupowaniami zbrojnymi. O ile sytuacja bezpieczeństwa w Czeczenii uległa w ostatnich kilku latach zdecydowanej poprawie, o tyle do walk zbrojnych i zamachów terrorystycznych coraz częściej dochodzi w innych częściach regionu. Innymi ważnymi cechami sytuacji bezpieczeństwa w tej części Federacji Rosyjskiej z punktu widzenia Unii Europejskiej jest nadużywanie siły i prowadzenie nielegalnych działań wobec ludności cywilnej przez miejscowe siły bezpieczeństwa, w tym m.in. porwań oraz pacyfikacji miejscowości oskarżonych o współpracę z ugrupowaniami partyzanckimi.

Należy podkreślić, że w przeciwieństwie do NATO, Unia Europejska obawia się przede wszystkim pozamilitarnych wyzwań bezpieczeństwa, mogących promieniować z Kaukazu na jej terytorium. Z punktu widzenia Unii Europejskiej za najbardziej niebezpieczne należy uznać rozprzestrzenianie się fundamentalizmu islamskiego i sięganie ugrupowań islamskich po metody terrorystyczne, napływ uchodźców oraz związane z tym

zagrożenia takie jak trudności asymilacyjne czy podatność na udział w zorganizowanej przestępczości. Unia Europejska obawia się także zagrożenia dla ogólnej stabilności kontynentu wynikającego z małej przewidywalności sytuacji bezpieczeństwa w tym regionie.

Niebezpieczeństwo stwarza wzrost znaczenia radykalnych ugrupowań islamskich, których celem jest stworzenie na obszarze Kaukazu Północnego republiki wyznaniowej rządzącej się prawem szariatu. Eskalacji opisanych trendów sprzyja polityka władz rosyjskich wobec regionu polegająca na wspieraniu wybranych lokalnych klanów, a także na dyskryminacji innych odłamów islamu niż tradycyjny islam kaukaski. O ile podczas pierwszej wojny czeczeńskiej, a także w pierwszej fazie drugiej wojny bojownicy walczyli głównie pod hasłami narodowyzwoleńczymi, o tyle obecnie motywem przewodnim ich ideologii jest „wojna za wiarę”⁷⁵. Znaczenie religijnego wymiaru konfliktu czeczeńskiego narastało stopniowo. Za ważną cezurę w tym procesie należy uznać wprowadzenie w 2002 roku przez bojowników poprawek do konstytucji republiki, w których zapisano, że Czeczenia jest państwem islamskim. Jednak najistotniejszym wydarzeniem było objęcie po śmierci Asłana Maschadowa przywództwa w obozie bojowników przez lidera religijnego Abdula-Chalima Sadułajewa. Także i kolejny przywódca bojowników czeczeńskich Dokku Umarow, chociaż był komendantem polowym, a nie przywódcą religijnym, poparł idee swojego poprzednika. W październiku 2007 roku w odezwie radiowej ogłosił powstanie Kaukaskiego Emiratu i zadeklarował, że partyzanci nie walczą już o niepodległość Czeczenii, lecz o utworzenie państwa islamskiego na całym Kaukazie Północnym⁷⁶. Ideologia islamska jest także rozpowszechniana wśród Czeczenów przebywających na wychodźstwie, szczególnie wśród młodzieży. Warto zwrócić uwagę na występujący na całym Kaukazie Północnym zwrot młodzieży w stronę religii islamskiej będącej atrakcyjną alternatywą w pozbawionym autorytetów świecie powojennym.

Kolejną kwestią, trudną do zanalizowania ze względu na niewielką dostępność danych, są powiązania bojowników czeczeńskich z międzynarodowymi ugrupowaniami terrorystycznymi, zwłaszcza z tymi funkcjonującymi w krajach Unii Europejskiej. Udział w wojnie w Czeczenii zagranicznych terrorystów takich jak Emir Chattab (przywódca najemników arabskich walczących na Kaukazie) czy jego następcę Abu Walid został udowodniony, trudno jednak jednoznacznie stwierdzić, na ile te powiązania wpłynęły na rozwój terroryzmu w państwach Unii Europejskiej. O tym, że taka sytuacja miała miejsce

⁷⁵ Szerzej zob. Dmitry Shlapentokh, „Jihadization” of Chechen Islamic Resistance and Global Implications”, *CACI Analyst*, 19.09.2007.

⁷⁶ BBC Newslines, 30 October 2007.

m.in. świadczy fakt, że taktyka brania zakładników stosowana w Czeczenii była następnie powtarzana przez ugrupowania terrorystyczne w innych państwach, w tym zwłaszcza w Turcji⁷⁷. Ponadto, udokumentowano udział w wojnach czeczeńskich dżihady stów z Algierii, którzy działali także we Francji⁷⁸. Grupa ta planowała zamach na wieżę Eiffla, a także na rosyjskie instytucje działające we Francji⁷⁹. Co jednak najważniejsze – istnieją dowody na to, że kilkoro spośród terrorystów uczestniczących w przygotowaniu zamachu w madryckim metrze w 2003 roku, w latach 90. walczyło w Czeczenii⁸⁰. Wszystkie te dowody wskazują na to, że Kaukaz Północny był wykorzystywany przez międzynarodowe grupy terrorystyczne jako miejsce wysyłania ochotników celem nabycia przez nich doświadczenia w walce terrorystycznej wykorzystywanego następnie w innych częściach świata, w tym w państwach UE.

Jednak najbardziej odczuwalnym skutkiem dla państw Unii Europejskiej związanym z wojną w Czeczenii jest napływ uchodźców. Ogółem szacuje się, że w krajach Unii Europejskiej zamieszkuje ok. 150 tys. uciekinierów z regionu Kaukazu Północnego⁸¹. Ich przyjazdy do państw UE przypadły przede wszystkim na okres drugiej wojny czeczeńskiej oraz lata późniejsze. Można wyróżnić dwa szczytowe okresy tego zjawiska. Pierwszy przypadł na lata 2003-2004, kiedy azylanci z Czeczenii wysunęli się na pierwsze miejsce pod względem składanej w państwach UE liczby wniosków o przyznanie statusu uchodźcy⁸². Największą popularnością wśród azylantów cieszyły się Polska, Austria, Francja, Niemcy oraz Czechy. Ogółem w 2004 roku w liczącej wówczas 25 państw Unii Europejskiej obywatele Federacji Rosyjskiej złożyli ponad 26 tysięcy wniosków o przyznanie statusu uchodźcy⁸³. Osoby opuszczające w tym okresie Kaukaz byli to Czeczenii starający się uciec przed wojną, a także torturami i porwaniami stosowanymi przez rosyjskie siły bezpieczeństwa, jak również osoby wewnętrznie przesiedlone zamieszkałe w obozach dla uchodźców na terenie innych republik północnokaukaskich.

Po raz drugi problem uchodźców z Kaukazu Północnego nabral szczególnej ostrości w drugiej połowie 2007 roku, kiedy to na granicę Polski ze wschodnimi sąsiadami

⁷⁷ Zob. Cerwyn Moore, „Foreign Fighters and the Chechen Resistance: A Re-Appraisal”, *CACI Analyst*, 13.06.2007.

⁷⁸ Zob. Paul Tumelty, „The Rise and Fall of Foreign Fighters in Chechnya”, *Terrorism Monitor*, 26 January 2006.

⁷⁹ W odwecie za zabicie przez rosyjskie służby specjalne terrorystów biorących udział w akcji terrorystycznej w teatrze na Dubrowce w 2002 roku; szerzej zob. Andrew Mc Gregor, „The Chechen Network on Trial: Terrorist Prosecutions in Paris”, *Chechnya Weekly*, Vol. 7, Issue 18, 4 May 2006.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Dane *Kaukazkiego Uzła*, portalu internetowego diaspory czeczeńskiej.

⁸² Zob. *Asylum Applications in Europe 2006*, Finish Ministry of Justice, November 2007, s. 21-22.

⁸³ Dane za: *European Council on Refugees and Exiles - Country Report 2005*.

cotygodniowo zaczęły przybywać setki Czeczenów. Tylko w okresie lipiec-listopad 2007 wnioski o status uchodźcy złożyło w Polsce trzy i pół tysiąca Czeczenów⁸⁴. W tym przypadku motywy kierujące omawianą grupą miały głównie podłoże ekonomiczne i humanitarne. Ponadto, gwałtowny napływ Czeczenów był związany z rozszerzeniem obszaru Schengen. Czeczeni obawiali się, że po wejściu nowych państw do strefy Schengen zmniejszą się możliwości przedostania się na terytorium UE. Z drugiej strony liczyli na to, że po rozszerzeniu obszaru Schengen będą mogli łatwo opuścić Polskę i przedostać się do starych państw UE. Według danych niemieckiego MSW, tylko w okresie od 21 grudnia 2007 roku do 7 stycznia 2008 roku na granicy z Polską i Czechami niemiecka policja ujęła 425 nielegalnych migrantów, z których większość stanowili mieszkańcy Kaukazu Północnego. Wzrósł również napływ tej grupy osób do Austrii⁸⁵. Obecna fala wyjazdów Czeczenów pokazuje także duży stopień zorganizowania tej grupy i typowo sieciowy charakter ich migracji. Czeczeni nie widzą innej skutecznej metody na poprawę swojej sytuacji życiowej niż emigracja do państw Europy Zachodniej.

Problemy, na jakie napotykają państwa, w których osiedlają się Czeczeni dotyczą kwestii integracji tej grupy. Czeczeni, w dużym stopniu kierujący się między sobą tradycyjnym prawem zwyczajowym (adatem), są grupą zamkniętą, dobrze zorganizowaną wewnątrz i mało otwartą na kontakty z przedstawicielami innych narodów. Nieufni wobec władz państw osiedlenia za społeczny punkt odniesienia uważają szeroko pojmowaną rodzinę, ród oraz swoją grupę etniczną. Ponadto, zazwyczaj nie znają języków urzędowych państw, w których zamieszkują i mają problemy ze znalezieniem pracy. W związku z tym są podatni na udział w zorganizowanej przestępczości etnicznej czy działalności gospodarczej z pogranicza „szarej strefy”.

3.1.2. Założenia polityki UE wobec Federacji Rosyjskiej

Stosunku Unii Europejskiej do polityki Rosji na Kaukazie Północnym nie można analizować w oderwaniu od całości polityki tej organizacji wobec Federacji Rosyjskiej. Niezmiennie od początku lat 90. Rosja pozostaje dla Unii Europejskiej najważniejszym sąsiadem i strategicznym partnerem. Wynika to zarówno z potencjału politycznego, gospodarczego i wojskowego Rosji, jak i długości wspólnej granicy. *Europejska Strategia Bezpieczeństwa* deklaruje, że Rosja pozostaje głównym czynnikiem bezpieczeństwa

⁸⁴ Dane UNHCR.

⁸⁵ *Biuletyn Schengeński*, Ośrodek Studiów Wschodnich, nr 8, 25.01.2008.

i dobrobytu UE⁸⁶. Wzrastającej zależności państw UE od rosyjskich surowców energetycznych towarzyszy coraz wyraźniejszy transgraniczny charakter wzajemnych współzależności wynikający ze zwiększenia długości wspólnej granicy po rozszerzeniu UE na wschód. Rosja pozostaje też kluczowym graczem na obszarze całego wschodniego sąsiedztwa UE. Ponadto, relacje pomiędzy UE a Rosją charakteryzują się wysokim stopniem zinstytucjonalizowania. Poza podpisanym w 1994 układem o partnerstwie i współpracy (PCA) stosunki te regulują tzw. Cztery Wspólne Przestrzenie: gospodarcza, bezpieczeństwa zewnętrznego, bezpieczeństwa wewnętrznego oraz edukacji, nauki i kultury.

Jednak od kilku lat relacje pomiędzy Unią Europejską a Rosją pozostają w stanie zasadniczej stagnacji. Wynika to z pogłębiającej się przepaści pomiędzy szerokim formalnym zakresem omawianej współpracy, a także potrzebami obydwu stron, a realnym kształtem tej współpracy. Wzajemnym relacjom coraz częściej towarzyszą brak zaufania i rozczarowanie, pogłębiają się różnice percepcji, interesów i oczekiwań⁸⁷. Strona europejska wydaje się być coraz bardziej sceptyczna co do możliwości demokratyzacji Rosji i jednocześnie coraz bardziej uzależniona od rosyjskiego gazu i ropy⁸⁸. Natomiast wzmocniona Rosja putinowska układa swoje relacje z Zachodem w zdecydowanie bardziej konfrontacyjny sposób i dąży do ich redefinicji w oparciu o maksymalizację swojej potęgi gospodarczej i militarnej⁸⁹. Z drugiej strony, w sensie gospodarczym Rosja bardziej potrzebuje Unii Europejskiej niż ta ostatnia Federacji Rosyjskiej. Swoją dodatni bilans handlowy Rosja w dużym stopniu zawdzięcza dochodom z eksportu surowców energetycznych do krajów UE. Ponadto, w samej UE nie ma jednej wizji relacji z Rosją. „Stare” kraje członkowskie takie jak Niemcy i Francja są gotowe pójść na ustępstwa w kwestii przestrzegania praw człowieka czy prowadzonej przez Rosję polityki zagranicznej w imię pragmatycznie pojmowanego partnerstwa gospodarczego i energetycznego. Z kolei „nowe” kraje UE oraz niektóre „stare” państwa (w szczególności Wielka Brytania) dążą do zwiększenia krytyki Rosji w związku z ewolucją sytuacji wewnętrznej w tym kraju oraz proponują przyjęcie bardziej geopolitycznej wizji działalności Rosji na arenie zewnętrznej⁹⁰.

⁸⁶ *A Secure Europe for a Better World: European Security Strategy*, Brussels, 12 December 2003, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>, s. 14.

⁸⁷ Szerzej na temat impasu w relacjach unii Europejskiej i Rosji zob. Marek Menkiszak, Rosja wobec Unii Europejskiej: kryzys „strategicznego partnerstwa”, *Prace OSW*, styczeń 2006; Marius Vahl, „A Privileged Partnership: EU-Russia Relations In a Comparative Perspective”, *DIIS Working Paper* 2006/03.

⁸⁸ Rosja odpowiada za 30% importu ropy oraz 44% importu gazu Unii Europejskiej; dane za: „EU-Russia Relations”, op. cit., s. 5-6.

⁸⁹ Por. Andrey Zagorski, „Moscow Seeks to Renegotiate Relations with the West”, *Russian Analytical Digest*, No. 26, 4 September 2007, s. 2-6.

⁹⁰ Por. Sabine Fischer, „The EU and Russia: Stumbling from Summit to Summit”, *Russian Analytical Digest*, op. cit., s. 10-13.

Za najbardziej widoczny przykład panującego kryzysu należy uznać niemożność wynegocjowania nowego porozumienia układającego wzajemne relacje, które miało zastąpić kończące swoje obowiązywanie porozumienie o partnerstwie i współpracy⁹¹. W związku z zawetowaniem przez Polskę mandatu negocjacyjnego Komisji w tej kwestii, nie udało się rozpocząć rozmów na temat kształtu nowej umowy. Sprzeczne okazały się także wizje obydwu podmiotów, co do kształtu i charakteru nowego porozumienia. UE chciałaby, żeby nowe porozumienie zawierało prawnie obowiązujące zobowiązania z dziedziny praw człowieka, energetyki czy wzajemnego inwestowania. Z kolei Rosja preferuje układ o charakterze politycznym, który podkreślałby mocarstwową rolę Rosji na arenie międzynarodowej⁹².

Z jednej strony, w Unii Europejskiej coraz bardziej otwarcie dyskutuje się na temat konieczności zmiany dotychczasowego modelu współpracy z Rosją, idealistycznie opartego na wspólnych wartościach i wspólnej wizji demokracji czy polityki zagranicznej. Niektórzy eksperci postulują ograniczenie współpracy z Rosją do kwestii energetycznych czy związanych z *miękkim* bezpieczeństwem⁹³. Z drugiej strony, nowe państwa UE oraz część dawnych członków chcą, by w polityce Wspólnoty wobec Rosji doszło do warunkowanego powiązania kwestii przestrzegania wspólnych wartości i pragmatycznie pojmowanych interesów gospodarczych. Coraz bardziej konfliktowe stają się rosyjskie i unijne wizje wspólnego sąsiedztwa, czyli zasad polityki wobec tak państw jak Ukraina, Białoruś czy państw Kaukazu Południowego. Niezależnie od zwiększenia swojego zainteresowania tym regionem, Unia Europejska odżegnuje się od możliwości aktywnego uczestnictwa w procesie rozwiązywania konfliktów na tym obszarze, w tym w Czeczenii. Przedstawiciele UE wskazują także, że celem Unii nie jest ograniczenie wpływów Rosji na obszarze poradzieckim. Warto również zauważyć, że pomimo zinstytucjonalizowania dialogu w sferze bezpieczeństwa i obronności⁹⁴, relacje są zdecydowanie mniej rozwinięte niż analogiczna współpraca w ramach Rady NATO-Rosja. Chociaż obie strony nie postrzegają siebie nawzajem jako zagrożenia militarnego, nie widzą jednocześnie potrzeby, by doprowadzić wzajemne relacje do takiego stopnia, by była między nimi możliwa współpraca militarna⁹⁵.

⁹¹ PCA zostało podpisane w 1994 roku na okres dziesięcioletni, ale ratyfikacja przez państwa UE nastąpiła dopiero w 1997 roku. W związku z tym 1 grudnia 2007 roku zakończył się okres obowiązywania traktatu. Jednak, jeśli żadna ze stron nie wypowie go przed upływem 6 miesięcy, będzie on przedłużany na corocznej podstawie.

⁹² Szerzej zob. Michael Emerson (red.), *The Elephant and the Bear Try Again. Options for the New Agreement between the EU and Russia*, Brussels: Centre for European Policy Studies 2006.

⁹³ Por. Katinka Barysch, „Russia, realism and EU unity”, *CER policy brief*, July 2007.

⁹⁴ W ramach wspólnej przestrzeni bezpieczeństwa zewnętrznego.

⁹⁵ Por. Cynthia A. Roberts, *Russia and the European Union: the Sources and Limits of "Special Relationship"*, US Army War College, February 2007, s. 40.

3.2. Proces kształtowania się polityki UE wobec Kaukazu Północnego

Kwestia czecheńska stanowiła istotny element dialogu politycznego pomiędzy UE a Rosją przez praktycznie cały okres po rozpadzie ZSRR, a także ważny przedmiot aktywności dyplomatycznej i humanitarnej Unii Europejskiej. Krytykę płynącą ze strony organów UE pod adresem Rosji związaną z prowadzeniem przez nią wojny w Czeczenii należy uznać za bardziej zdecydowaną niż tę, na jaką zdecydował się Sojusz Północnoatlantycki. Jednak niechęć Unii Europejskiej do antagonizowania Rosji, a także działania władz w Moskwie mające na celu uniemożliwienie zewnętrznego zaangażowania w sytuację w Czeczenii spowodowały, że polityka UE nie wykroczyła zbyt daleko poza deklaracje polityczne. UE odżegnała się od możliwości aktywnego uczestnictwa w procesie przywracania pokoju na Kaukazie Północnym, jedynie wsparła działania innych organizacji w tym zakresie.

Zainteresowane UE kwestią czecheńską wiązało się z konfliktem zbrojnym, w momencie jego wygaśnięcia problematyka ta schodziła na dalszy plan. Chcąc opisać proces ewolucji stosunku Sojuszu wobec kwestii północnokaukaskiej po rozpadzie ZSRR można wyróżnić trzy etapy. Etap pierwszy, datował się na lata 1994-1996, a zatem okres trwania pierwszej wojny czecheńskiej. Szczytową aktywnością Unia Europejska wykazała się podczas drugiej wojny czecheńskiej, a zatem w latach 1999-2002. W późniejszym okresie kwestia ta zeszła na margines dialogu politycznego z Rosją.

3.2.1. Pierwsza wojna czecheńska

Podobnie jak NATO, Unia Europejska, która po rozpadzie ZSRR zaangażowała się w proces demokratyzacji Rosji, była zaskoczona brutalną interwencją w Czeczenii, lecz jednocześnie zachowywała milczenie. W pierwszej fazie wojny, która przypadła na koniec 1994 roku, oficjalne organy UE nie zabierały głosu w tej kwestii. Dopiero poważnie naruszający prawodawstwo międzynarodowe w zakresie ochrony osób cywilnych szturm na Grozny zimą 1995 roku spowodował, że UE wezwała Rosję do poszanowania swoich zobowiązań oraz natychmiastowego przerwania ognia i rozpoczęcia rozmów ze stroną przeciwną⁹⁶. Zażądała także zastosowania się przez Rosję do zobowiązań wynikłych z Kodeksu Postępowania OBWE oraz wpuszczenia na teren Czeczenii przedstawicieli tej organizacji⁹⁷. Rosja uległa pod naciskiem – misja ta odbyła się, a w kolejnych wystąpieniach

⁹⁶ 1825. Council – General Affairs. Conclusions, 23.01.1995.

⁹⁷ Ibidem.

Rada Unii Europejskiej w imieniu UE wzywała Rosję do spełniania jej zaleceń⁹⁸. Ponadto, w marcu 1995 roku tzw. unijna trójka odbyła podróż do Rosji, podczas której rozmawiała z prezydentem Borysem Jelcynem o sytuacji w Czeczenii.

Widząc brak woli Rosji do zmiany swojej polityki wobec Czeczenii, w marcu 1995 Unia Europejska zdecydowała się na wprowadzenie wobec Rosji ograniczonych sankcji. Uzależniła podpisanie tymczasowego układu o handlu z Rosją od spełnienia przez nią czterech warunków związanych z sytuacją w Czeczenii: zezwolenia na stałą obecność OBWE, zawieszenia ognia, rozpoczęcia rozmów w celu politycznego uregulowania konfliktu, udostępnienia terytorium Czeczenii dla działalności organizacji humanitarnych⁹⁹. Taki stan rzeczy funkcjonował przez kilka miesięcy. Pewne polepszenie sytuacji bezpieczeństwa w Czeczenii związane ze zdobyciem przez armię rosyjską Groznego spowodowało, że Rada Europejska na szczycie w Cannes wezwała Komisję do wznowienia rozmów na temat podpisania porozumienia handlowego z Rosją¹⁰⁰.

Chociaż kolejne miesiące wojny przyniosły dalsze pogorszenie sytuacji ludności cywilnej związane ze stosowaniem przez armię rosyjską masowych bombardowań miast czeczeńskich oraz egzekucji i tortur¹⁰¹ i jedynie jeden ze wspomnianych wyżej warunków postawionych Rosji został spełniony¹⁰², UE nie powróciła już do możliwości wznowienia sankcji. Kolejne oświadczenia Rady UE tradycyjnie wzywały do zawieszenia działań zbrojnych i powrócenia do rokowań z bojownikami oraz przestrzegania praw ludności cywilnej.

W pierwszej połowie 1996 roku szala zwycięstwa zaczęła przechylać się na stronę bojowników, a wojna w Czeczenii stawała się coraz większym ciężarem politycznym dla chcącego po raz kolejny wygrać wybory prezydenckie Borysa Jelcyna. W maju 1996 roku władze Rosji zawarły tymczasowy rozejm z przedstawicielami bojowników. Porozumienie uzyskało poparcie wspólnoty międzynarodowej, w tym Unii Europejskiej¹⁰³. Ponieważ kolejne wznowienie ognia nastąpiło na skutek ofensywy bojowników, organy UE przestały skupiać się na krytyce działań władz rosyjskich, lecz akcentowały swoje poparcie dla wysiłków innych organizacji międzynarodowych (OBWE i Rady Europy) na rzecz doprowadzenia do trwałego rozejmu. Podpisanie układu z Chasawjurdzie w sierpniu 1996 roku

⁹⁸ 1830. *Council – General Affairs. Conclusions*, 06.03.1995.

⁹⁹ *EU Bulletin* 3/1995, Brussels 1995, s. 85.

¹⁰⁰ *Cannes European Council. Conclusions*, 26.06.1996.

¹⁰¹ UE w szczególności zwróciła uwagę na bombardowania oraz masowe egzekucje zwolenników bojowników w miejscowościach Samaszkki oraz Siernowodsk; zob. 1853. *Council – General Affairs. Conclusions*, 12.06.1995.

¹⁰² Dopuszczenie na teren Czeczenii Grupa Wsparcia OBWE ds. Czeczenii.

¹⁰³ *Declaration by the Presidency of the European Union on Chechnya*, 31.05.1996.

kończące dwuletni konflikt zbrojny, podobnie jak późniejsze oficjalne porozumienie pokojowe pomiędzy premierem Rosji Wiktorem Czernomyrdinem i przywódcą Czeczenii Asłanem Maschadowem, spotkało się z oczywistym przyczyn z aprobatą UE¹⁰⁴. Tak samo został przyjęty ostateczny układ o wzajemnych relacjach podpisany w maju 1997 roku¹⁰⁵. Unia zadeklarowała również udzielenie pomocy humanitarnej ofiarom tego konfliktu.

3.2.2. Druga wojna czeczeńska

Krytykę rosyjskich działań w Czeczenii Unia Europejska podjęła także w trakcie drugiej wojny czeczeńskiej, szczególnie w jej pierwszej fazie. Kwestia ta była poruszana przez stronę unijną na każdym szczycie UE-Rosja. Ponadto, podejmowano ją w licznych dokumentach i wypowiedziach przedstawicieli RUE, KE oraz poszczególnych prezydencji. UE przychyliła się także do krytycznych wobec Rosji rezolucji podejmowanych na forum Komisji Praw Człowieka ONZ. We wszystkich przyjmowanych dokumentach UE oskarżyła Rosję o łamanie w Czeczenii praw człowieka, nieprzestrzeganie prawa międzynarodowego, w tym norm międzynarodowych w stosunku do ludności cywilnej przebywającej na terenach objętych walkami. UE nalegała także by Rosja podjęła próbę rozwiązania problemu czeczeńskiego w sposób pokojowy. W komunikacie po rozpoczęciu operacji militarnej w Czeczenii Rada UE wezwała Rosję do zaprzestania ataku na Grozny oraz przypominała, że Rosja jest odpowiedzialna za sytuację humanitarną w regionie objętym konfliktem. Wezwała także władze rosyjskie do umożliwienia wjazdu na teren objęty działaniami zbrojnymi przedstawicieli organizacji humanitarnych, a także ambasadorów państw UE akredytowanych w Moskwie¹⁰⁶. Podobne apele powtórzyły się jeszcze kilkakrotnie, łącznie z wezwaniem Rosji przez prezydencję do natychmiastowego przerwania działań zbrojnych umożliwiającego ewakuację cywili z miejsc objętych wojną¹⁰⁷.

Unijni ministrowie spraw zagranicznych rozważali też wprowadzenie przeciw Rosji sankcji handlowych oraz zawieszenie programów pomocowych dla tego kraju¹⁰⁸. W związku z brakiem reakcji Rosji na unijne apele, 24 stycznia 2000 roku Rada UE wprowadziła przeciw niej symboliczne sankcje zawieszające niektóre programy pomocowe dla Rosji¹⁰⁹. Sankcje te

¹⁰⁴ 1968. *Council – General Affairs. Conclusions*, 25.11.1996.

¹⁰⁵ *Declaration by the Presidency of the European Union on Chechnya Peace Accord*, 16.05.1997.

¹⁰⁶ *Northern Caucasus/ Chechnya – Council Conclusions*, 2232nd Council Meeting – General Affairs, 6/7 December 1999, Press 99 (390).

¹⁰⁷ *Statement of the presidency on the behalf of European Union on Chechnya*, Brussels, 30 December 1999, 14309/99 (Presse 423).

¹⁰⁸ Chechnya on EU agenda, *BBC News*, 20 April 2000.

¹⁰⁹ 2239th Council meeting – General Affairs, Brussels, 24 January 2000; 5046/00 (Presse 10).

zostały zniesione po sześciu miesiącach, po spotkaniach najwyższych przedstawicieli UE z nowo mianowanym prezydentem Rosji Władimirem Putinem.

W drugiej połowie 2000 roku oraz w latach kolejnych konkluzje RUE, a także komunikaty prezydencji i dokumenty przyjmowane podczas wspólnych szczytów z Rosją dotyczące wojny w Czeczenii, stawały się coraz mniej krytyczne. Podkreślano w nich konieczność przestrzegania przez Rosję praw człowieka w Czeczenii oraz wzywano do przestrzegania zaleceń OBWE¹¹⁰, Komisji Praw Człowieka ONZ i Rady Europy, ale jednocześnie zauważano poprawę sytuacji humanitarnej w republice, częściowe umożliwienie organizacjom międzynarodowym dostępu na jej teren, a nade wszystko deklaracje nowych władz rosyjskich o chęci politycznego rozwiązania konfliktu¹¹¹. Na szczycie rosyjsko-unijnym, który odbył się w październiku 2000 roku w Paryżu storna unijna zgodziła się na takie sformułowanie wspólnego komunikatu, w którym postawiono nacisk na kwestię integralności terytorialnej Rosji¹¹².

Najbardziej krytycznym organem wobec Rosji podejmującym problematykę czeczeńską był Parlament Europejski. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na ważną rezolucję Parlamentu Europejskiego, w momencie gdy krytyka innych organów UE była stopniowo wyciszana. W wydanej w lutym 2001 roku rezolucji PE skrytykował łamanie przez Rosję międzynarodowego prawa humanitarnego w Czeczenii, w tym przede wszystkim wykonywanie pozasadowych egzekucji, aresztów i porwań, nielegalne przetrzymywanie osób cywilnych w więzieniach oraz obozach koncentracyjnych, stosowanie tortur oraz porwań dla okupu, a także złe warunki humanitarne panujące w obozach dla uchodźców czeczeńskich w Inguszetii. Wezwał jednocześnie władze Rosji do natychmiastowego przerwania działań zbrojnych w Czeczenii oraz rozpoczęcia negocjacji z rządem prezydenta Maschadowa, a także wpuszczenia na teren republiki obserwatorów międzynarodowych. Rezolucja zawierała także zawołaną krytykę działań innych organów UE w kwestii czeczeńskiej,

¹¹⁰ Podobnie, jak Sojusz Północnoatlantycki, UE wzywała także Rosję do ponownego wpuszczenia obserwatorów OBWE.

¹¹¹ Zob. *Joint Statement by The President of European Council A. Gutteres assisted by The Secretary General of the Council/High Representative for Foreign and Security Policy of the EU J. Solana, The President of the Commission of the European Communities R. Prodi, The President of the Russian Federation V. V. Putin*, Moscow, 29 May 2000; 2254th Council meeting – General Affairs, Luxemburg, 10 April 2000, 7533/00 (Presse 101).

¹¹² *Joint Declaration by the President of European Council J. Chirac with the assistance of The Secretary General of the Council/High Representative for Foreign and Security Policy of the EU J. Solana, The President of the Commission of the European Communities R. Prodi and by the The President of the Russian Federation V. V. Putin*, EU-Russia Summit, Paris, 30 October 2000.

w tym Komisji Europejskiej. Parlament wezwał komisarza odpowiedzialnego za prawa człowieka do złożenia wizyty w Czeczenii¹¹³.

W kolejnych latach poszczególne organy czy przedstawiciele UE wydawały odrębne krytyczne komunikaty na temat sytuacji w Czeczenii¹¹⁴, jednak za ogólne założenie polityki unijnej wobec Rosji w tym okresie należy uznać niechęć to nadmiernego antagonizowania władz w Moskwie. Warto podkreślić, że ewolucja polityki UE w tym zakresie nie była związana z poprawą sytuacji bezpieczeństwa w samej Czeczenii, lecz rozwojem ogólnopolitycznych relacji unijno-rosyjskich.

3.2.3. Wokół problematyki humanitarnej

Po zakończeniu zbrojnej fazy operacji władz rosyjskich w Czeczenii Kaukaz Północny przestał zajmować miejsce na liście priorytetów unijnej polityki wobec Rosji. W swojej działalności Unia Europejska skoncentrowała się na kwestii udzielenia republice pomocy humanitarnej. Natomiast krytyka łamania przez Rosję praw człowieka znalazła się na drugim planie. Inaczej niż w przypadku NATO, wydarzenia 11 września i związane z tym rozpoczęcie współpracy antyterrorystycznej pomiędzy Rosją i Zachodem nie miało kluczowego znaczenia dla zmiany percepcji kwestii północnokaukaskiej przez UE.

W latach 2003-2007 kwestia czeczeńska pojawiała się w komunikatach Rady UE i Rady Europejskiej, jednak w zdecydowanie węższym zakresie niż w latach poprzednich¹¹⁵. Zainteresowanie UE miało charakter reaktywny związany z określonymi wydarzeniami w regionie. Tak było m.in. z atakiem terrorystycznym na szkołę w Biesłanie. W tym wypadku reakcja UE nie była tak jednoznacznie wspierająca politykę władz rosyjskich jak podejście Sojuszu. Co prawda większość państw UE, a także oficjalni przedstawiciele organizacji (w tym Wysoki Przedstawiciel UE ds. Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa Javier Solana¹¹⁶), wyrażali solidarność z Rosją w obliczu tragedii i wymieniali atak w kontekście narastającego zagrożenia ze strony terroryzmu międzynarodowego¹¹⁷. Jednak Bernard Bet, minister spraw zagranicznych sprawującej wówczas przewodnictwo w UE

¹¹³ *European Parliament Resolution on the situation in Chechnya*, 15.02.2001.

¹¹⁴ Zob. np. *European Union Report on Human Rights 2002*; UE skrytykowała wybory prezydenckie w Czeczenii, które odbyły się w październiku 2003 roku, wytykając m.in. brak pluralizmu oraz dostępu niezależnych mediów do kampanii wyborczej i w związku z tym poddała pod wątpliwość demokratyczność tych wyborów, *Declaration by the presidency on behalf of the European Union on the presidential elections in Chechnya*, Brussels, 8 October 2003, 13393/03(Presse 297).

¹¹⁵ 2541st Council Meeting on External Relations – Brussels, 17.11.2003; 2572nd Council Meeting on External Relations – Brussels, 22.03.2004.

¹¹⁶ Zob. *Interfax*, 07.09.2004.

¹¹⁷ Ahto Lobjakas, „Russia: Beslan Hostage Tragedy Leads to Spat with EU”, *RFE/RL Newslines*, 06.09.2007.

Holandii, pośrednio skrytykował politykę Rosji na Kaukazie i sposób przeprowadzenia szturm na zajętą przez terrorystów szkołę, domagając się od władz rosyjskich wyjaśnienia przyczyn „krwawego rozwoju wydarzeń” wokół uwolnienia uwięzionych zakładników¹¹⁸. Stanowisko holenderskiego dyplomaty nie spotkało się z publicznym poparciem ze strony jego odpowiedników z innych państw UE. Ostatecznie, na szczycie UE-Rosja, który odbył się w listopadzie 2004 roku w Hadze, Unia Europejska podkreśliła, że priorytetem w jej relacjach z Rosją jest walka z terroryzmem, niejako przekreślając swoje wcześniejsze wątpliwości związane z akcją uwalniania zakładników ze szkoły w Biesłanie. W późniejszych latach, komunikaty wzywające Rosję do polepszenia sytuacji w zakresie przestrzegania praw człowieka w Czeczenii pojawiały się niezwykle rzadko, m.in. przy okazji kolejnych tur unijno-rosyjskich konsultacji na temat praw człowieka.

W latach 2004-2005 Unia Europejska prawie wyłącznie skoncentrowała się na kwestii udzielania Czeczenii pomocy humanitarnej, czyniąc z problemu czeczeńskiego kwestię bardziej humanitarną niż polityczną czy zakresu bezpieczeństwa. Działania te obejmowały udzielanie pomocy materialnej i finansowej ofiarom wojny w Czeczenii, jak i przeprowadzenie misji ewaluacyjnych mających na celu ocenę sytuacji społecznej i ekonomicznej w regionie. W pierwszych latach po zakończeniu konfliktu zbrojnego działalność UE była nakierowana na typową pomoc humanitarną, a od lat 2006-2007 roku przybrała postać pomocy rozwojowej.

3.3. Obszary i sfery aktywności

Jak wskazano w poprzednich częściach uzupełniania, polityka UE wobec Kaukazu Północnego przejawia się głównie w działalności dyplomatycznej. UE m.in. przyjmuje dokumenty na temat polityki FR wobec regionu oraz kieruje opinie o sytuacji na Kaukazie do innych organizacji i agend międzynarodowych. Ponadto, inaczej niż NATO, organizacja ta zdecydowała się na wprowadzenie symbolicznych sankcji przeciwko Rosji. Unia Europejska zaangażowała się także pośrednio w proces poprawy sytuacji bezpieczeństwa w regionie udzielając mu znaczącej pomocy humanitarnej.

Unia Europejska jest największym w regionie Kaukazu Północnego donatorem pomocy rozwojowej i humanitarnej. Pomoc ta jest udzielana ze środków Departamentu Pomocy Humanitarnej Wspólnoty Europejskiej (European Community Humanitarian Aid Department – ECHO). W omawianym regionie ECHO rozpoczęło funkcjonowanie w 1994

¹¹⁸ Ibidem.

roku, koncentrując się na pomocy osobom wewnątrznie przesiedlonym oraz innym grupom najbardziej podatnym na skutki konfliktu zbrojnego. ECHO jest obecne zarówno w Czeczenii, jak i w dwóch sąsiadujących z nią republikach: Dagestanie oraz w Inguszetii. ECHO zazwyczaj nie prowadzi działalności samodzielnie, lecz finansuje działania innych organizacji (takich jak m.in. FAO, UNHCR, Międzynarodowy Czerwony Krzyż). W ramach tego mechanizmu, od 1999 roku (daty wybuchu drugiej wojny czeczeńskiej) do 2006 roku, Unia Europejska dostarczyła łącznie pomocy na sumę około 200 mln euro¹¹⁹. Na 2007 rok przewidziano kwotę w wysokości 17,5 miliona euro¹²⁰. Skierowanie pomocy przede wszystkim w stronę uchodźców i osób przesiedlonych miało zapobiec katastrofie humanitarnej, skutkującej zwiększonym napływem uciekinierów z regionu do państw UE.

Najwięcej miejsca w polityce UE wobec kwestii czeczeńskiej zajęła problematyka praw człowieka. Jak pokazano w poprzednich częściach niniejszego rozdziału Unia Europejska wydała bardzo dużą liczbę oświadczeń, komunikatów czy deklaracji krytykujących zachowanie władz rosyjskich na Kaukazie Północnym. Natomiast wśród praktycznych działań w tej sferze należy przede wszystkim wymienić: zainicjowanie stałego dialogu z Rosją na temat praw człowieka oraz finansowanie działań na rzecz poprawy sytuacji praw człowieka w Czeczenii ramach Europejskiej Inicjatywy na rzecz Demokracji i Praw Człowieka (European Initiative for Democracy and Human Rights - EDIHR).

W marcu 2005 roku odbyła się pierwsza tura wspomnianego dialogu – aby przekonać Rosję do wyrażenia zgody na podjęcie problematyki czeczeńskiej, UE zgodziła się na włączenie do dialogu kwestii praw człowieka wewnątrz UE, w tym sytuacji osób rosyjskojęzycznych w krajach bałtyckich. Do października 2007 roku odbyło się sześć tur negocjacji¹²¹. Na konsultacjach udało się jedynie wypracować formalne zasady procedowania. Nie osiągnięto żadnego porozumienia co do możliwości wcielania w życie przyjętych zaleceń.

Działania podejmowane w ramach Europejskiej Inicjatywy na rzecz Demokracji i Praw Człowieka należy uznać za bardziej skuteczne, bo oddziałujące bezpośrednio na sytuację w Czeczenii, chociaż mające bardzo skromny zakres. EDIHR organizuje m.in. szkolenia czy warsztaty dla lokalnych działaczy organizacji walczących o prawa człowieka,

¹¹⁹ Dane za: European Commission, *ECHO at work: Northern Caucasus*, 28.09.2006.

¹²⁰ Za: European Commission, „Northern Caucasus: Commission allocates euro 17,5 million for victims of conflict in Chechnya”, IP/07/210, 21.02.2007.

¹²¹ Ministry of Foreign Affairs of Latvia, *Sixth EU-Russia Consultations on Human Rights Issues held*, 04 Oct 2007.

prawników oraz dziennikarzy, a także prowadzi programy na rzecz stworzenia swobodnego dostępu do informacji dla mieszkańców Czeczenii¹²².

Chociaż z racji sąsiedztwa z Federacją Rosyjską oraz transgranicznego charakteru zagrożeń terrorystycznych, zainteresowanie UE problematyką terroryzmu w Rosji jest bardzo wysokie, współpraca unijno-rosyjska w tym zakresie ma przede wszystkim deklaracyjny charakter¹²³. Współpraca operacyjna czy przekazywanie określonych danych na temat organizacji terrorystycznych oraz metod walki z terroryzmem odbywa się bardzo nieregularnie i to przy pomocy bilateralnych kanałów współpracy.

3.4. Konkluzje

Reasumując należy stwierdzić, że kwestia czeczeńska stanowiła element relacji unijno-rosyjskich przez cały okres ich funkcjonowania utrudniając rozwój tych stosunków. Postawa UE charakteryzowała się dwoistością. Z jednej strony kierowana wartościami UE podjęła systematyczną krytykę działań rosyjskich w Czeczenii, a z drugiej – nie chcąc się narażać na całkowite zaostrzenie relacji z Rosją i pogorszenie klimatu dla wzajemnej współpracy gospodarczej, zdecydowała się na takie kroki, które de facto w niewielkim stopniu utrudniały Rosji stosowanie dowolnych działań wobec zbuntowanej republiki. Wprowadzenie sankcji należy uznać za akt znaczący, jednak ich ograniczenia przedmiotowe i krótki okres obowiązywania, uczyniły je symbolicznymi.

W związku z powyższym rolę międzynarodową, jakie Unia Europejska odgrywa na obszarze Kaukazu Północnego, należy uznać za mało istotne z punktu widzenia sytuacji bezpieczeństwa w tym regionie. Ich wagę można jednak dostrzec w dwóch kwestiach: wpływu problematyki czeczeńskiej na postrzeganie Rosji przez Unię Europejską i co za tym idzie unijnej wizji rozwoju relacji z tym krajem (wykluczenie europejskiej perspektywy Rosji, przynajmniej w krótkim i średnim okresie) oraz w sferze udzielania pomocy humanitarnej ludności cywilnej, która ucierpiała w wyniku konfliktu zbrojnego.

Podobnie jak w przypadku polityki NATO w omawianym regionie, z punktu widzenia zagrożeń dla stabilności międzynarodowej rolę pełnione przez UE są najbardziej istotne na etapie tworzenia koncepcji roli. Zarówno rolę wybierane, deklarowane, jak i rzeczywiste Unii

¹²² Szerzej zob. <http://ec.europa.eu/comm/europeaid/projects/eidhr/calls-for-proposals-2005/cfp-micro-results-russia2_en.pdf#search=%22Accessibility%20of%20Information%20in%20Chechnya%20for%20Peace%20and%20Human%20Rights%22>.

¹²³ Unia Europejska i Rosja przyjęły szereg wspólnych dokumentów poświęconych walce z terroryzmem. Warto wymienić wspólne oświadczenie na temat międzynarodowego terroryzmu przyjęte w październiku 2001 roku czy wspólne oświadczenie na temat walki z terroryzmem z listopada 2002 roku.

Europejskiej bardziej wynikają z politycznego kontekstu relacji unijno-rosyjskich niż z wyznaczników związanych z sytuacją bezpieczeństwa w regionie czy posiadanych zdolności własnych. Należy podkreślić, że obecna sytuacja bezpieczeństwa w Czeczenii wymagająca znacznego zewnętrznego wsparcia w celu odbudowania republiki po konflikcie stanowi w założeniu ten typ sytuacji, podczas którego Unia Europejska, zgodnie z jej strategią bezpieczeństwa, deklaruje podjęcie operacji reagowania kryzysowego.

Role narzucane przez otoczenie zewnętrzne różnią się znacząco od tych wybieranych przez UE. Zarówno podczas pierwszej, jak i drugiej wojny czeczeńskiej organizacje praw człowieka, Komisja Praw Człowieka ONZ¹²⁴, a nawet Parlament Europejski, krytykowały UE za pasywne stanowisko w sprawie Czeczenii. Stosując kryterium przedmiotowe możemy wyróżnić przede wszystkim role polityczne i humanitarne, role z zakresu miękkiego bezpieczeństwa są o wiele mniej rozwinięte.

Konkludując należy stwierdzić, że chociaż politycznie Unia Europejska wykazała się większą aktywnością na Kaukazie Północnym niż Sojusz Północnoatlantycki, to jednak jednostronność podejmowanych działań skupiających się na działalności *stricto* dyplomatycznej nie daje podstaw do twierdzenia, że UE odegrała rolę aktywnego aktora w konflikcie czeczeńskim.

¹²⁴ W 2006 roku przekształcona w Radę Praw Człowieka ONZ.

IV. Konkluzje uzupełniające

Centralnym problemem badawczym, jakiemu został poświęcony niniejszy suplement, była identyfikacja i klasyfikacja ról międzynarodowych pełnionych przez Sojusz Północnoatlantycki i Unię Europejską na Kaukazie Północnym. Postawiona przeze mnie na wstępie ogólna hipoteza dotycząca całego regionu kaukaskiego zakładała, że role wybrane (preferowane) przez te obydwie organizacje, chociaż stanowią wynik percepcji wyzwań bezpieczeństwa płynących z regionu, to w swoim zakresie przedmiotowym i stopniu intensywności są na tyle skromne, że nie mogą w realny sposób pomóc w ich rozwiązaniu. **Jednocześnie stwierdziłam, że o ile ewolucja tych ról wskazuje na to, że NATO i UE w przyszłości zwiększą swoje zaangażowanie w sprawy bezpieczeństwa państw Kaukazu Południowego, to będą zmniejszać swoją aktywność w zakresie problematyki bezpieczeństwa na Kaukazie Północnym.**

Wstępne hipotezy szczegółowe, mające pomóc w weryfikacji hipotezy głównej, dotyczyły uwarunkowań wyróżnienia typów ról odgrywanych przez NATO i UE wobec Kaukazu Północnego i ich wyznaczników. Zbadaniu tych hipotez służyła przyjęta struktura suplementu składająca się z dwóch rozdziałów poświęconych odpowiednio polityce NATO i Unii Europejskiej wobec omawianego regionu.

NATO nie prowadzi odrębnej polityki wobec Kaukazu Północnego, jest ona elementem polityki organizacji wobec Rosji. Za najważniejszy komponent tej polityki należy uznać działania Sojuszu związane z **wojną czeczeńską**. W sensie militarnym Kaukaz Północny ma znaczenie dla NATO w kontekście przekraczania przez Rosję limitów uzbrojenia dozwolonych przez traktat o CFE. Ponadto, działania Rosji w Czeczenii naruszały wiele zasad międzynarodowego prawa humanitarnego i łamały inne międzynarodowe zobowiązania Rosji, co miało znaczenie dla Sojuszu w sensie jego wiarygodności jako promotora prawa międzynarodowego i zasad demokracji.

Sojusz Północnoatlantycki nie prowadzi aktywnej polityki wobec Rosji w kwestii Kaukazu Północnego. NATO nie widzi dla siebie roli w kwestii rozwiązania konfliktu czeczeńskiego ani jego nierozprzestrzeniania się na inne republiki regionu. Dostrzegając znaczenie konfliktu dla bezpieczeństwa Rosji (w szczególności zagrożenie terrorystyczne), Sojusz Północnoatlantycki ograniczył się w swojej działalności do krytyki postępowania Rosji w Czeczenii. Politykę NATO wobec omawianego regionu należy uznać za reaktywną – osiągała ona apogeum w momencie wybuchu konfliktu zbrojnego.

W polityce NATO wobec omawianego regionu można wyróżnić cztery fazy. Pierwsza faza, związana z wybuchem w 1994 wojny czeczeńskiej, charakteryzowała się dwoistą postawą Sojuszu. Z jednej strony NATO krytykowało działania zbrojne Rosji w Czeczenii, lecz z drugiej świadomie ograniczało tę krytykę, obawiając się dalszego osłabienia wewnętrznej spójności Rosji. W kolejnej fazie, wyznaczonej przez wybuch drugiej wojny czeczeńskiej, Sojusz przyjął już bardziej krytyczne stanowisko wobec działań władz rosyjskich. Trzecia faza, związana z rozpoczęciem globalnej kampanii antyterrorystycznej, przyniosła wyciszenie postaw wskazujących na bezprawność działań władz rosyjskich w Czeczenii. Ostatnia faza, przypadająca na lata 2006-2007, wskazuje na marginalizację problematyki czeczeńskiej w polityce Sojuszu wobec Rosji.

Role odgrywane przez Sojusz Północnoatlantycki w kwestii północnokaukaskiej, można podzielić na role **polityczne, wojskowe oraz z zakresu miękkiego bezpieczeństwa**. Role polityczne należy uznać za dominujące w przypadku **ról odgrywanych**, natomiast **role wojskowe** odegrały kluczową rolę na etapie oceny skutków konfliktu na Kaukazie Północnym dla zbrojeń konwencjonalnych w Europie czy interesów bezpieczeństwa członków Sojuszu i jego partnerów (chodzi tu szczególnie o Gruzję). Po 11 września 2001 roku na czoło wysunęły się **role w sferze przeciwdziałania i zwalczania terroryzmu międzynarodowego**.

Największa korelacja pomiędzy rolami NATO a sytuacją bezpieczeństwa na Kaukazie Północnym występuje na etapie **formowania koncepcji roli**, przy czym nie tylko wobec regionu, ale wobec Federacji Rosyjskiej jako takiej. Natomiast **role wybierane, deklarowane i rzeczywiste** Sojuszu w niewielkim stopniu stanowią funkcję czynników związanych z sytuacją bezpieczeństwa w regionie, a w znacznie większym z stanu relacji politycznych pomiędzy NATO i Rosją. Dotyczy to zwłaszcza ról rzeczywiście odgrywanych. Role deklarowane mają o wiele szerszy zakres i w większym stopniu obejmują normatywny, aksjologiczny wymiar konfliktu północnokaukaskiego. Role narzucane przez otoczenie zewnętrzne różnią się znacząco. Od samego początku wybuchu konfliktu czeczeńskiego władzę Federacji Rosyjskiej stały na stanowisku, że Sojusz powinien powstrzymać się od jakiegokolwiek uczestnictwa w tym konflikcie. Natomiast druga strona konfliktu – bojownicy czeczeńscy, a także organizacje praw człowieka oraz opinia publiczna domagały się od Sojuszu większego zaangażowania.

Role międzynarodowe, jakie NATO odgrywa na Kaukazie Północnym są **mało istotne z punktu widzenia interesów bezpieczeństwa samej organizacji, jak i zagrożeń bezpieczeństwa występujących w tym regionie**. Ponadto, w przeciwieństwie do ról

pełnionych przez NATO na Kaukazie Południowym, analogiczne role odgrywane w północnej części regionu, **nie mają dużego znaczenia potencjalnego czy symbolicznego**. Role te są na tyle szczątkowe i mało rozbudowane przedmiotowo, że w tym przypadku należałoby raczej mówić **o obecności międzynarodowej niż o pełnieniu funkcji aktora**.

Unia Europejska nie prowadzi odrębnej polityki w stosunku do regionu Kaukazu Północnego, podobnie jak wobec innych części Federacji Rosyjskiej. W ramach polityki UE wobec Federacji Rosyjskiej można natomiast wyróżnić działania nakierowane na polepszenie sytuacji bezpieczeństwa i złagodzenie humanitarnych następstw działań wojennych na Kaukazie Północnym, w tym głównie **w Czeczenii**. W warstwie symbolicznej kwestia czeczeńska pozostaje jednym z najważniejszych punktów spornych w stosunkach rosyjsko-unijnych. Ponadto, za główne wyzwania płynące z Kaukazu Północnego dla Unii Europejskiej należy uznać rozprzestrzenianie się fundamentalizmu islamskiego, sięganie ugrupowań islamskich po metody terrorystyczne oraz napływ uchodźców.

Polityka UE w kwestii czeczeńskiej charakteryzuje się dwoistością. Z jednej strony kierowana wartościami UE podjęła systematyczną **krytykę działań rosyjskich w Czeczenii**, a z drugiej – nie chcąc się narażać na całkowite zaostrzenie relacji z Rosją, zdecydowała się na takie kroki, które de facto w niewielkim stopniu utrudniały Rosji stosowanie dowolnych działań wobec zbuntowanej republiki. **Wprowadzenie sankcji** należy uznać za akt znaczący, jednak ich ograniczenia przedmiotowe i krótki okres obowiązywania, uczyniły je symbolicznymi.

Analizując ewolucję politykę UE wobec Kaukazu Północnego możemy wyróżnić trzy fazy. Faza pierwsza, związana z wybuchem pierwszej wojny czeczeńskiej, charakteryzowała się stosunkowo rzetelną oceną polityki władz rosyjskich wobec Czeczenii oraz wysoką aktywnością dyplomatyczną UE. W kolejnej fazie, podczas drugiej wojny czeczeńskiej, UE początkowo przypuściła bardzo ostrą krytykę działań rosyjskich, następnie jednak ją wyciszyła, mimo, że ludność cywilna w Czeczenii nadal pozostała w ciężkim położeniu. Faza trzecia, datująca się na lata 2004-2007, charakteryzuje się odpolitycznieniem kwestii czeczeńskiej. Unia Europejska skoncentrowała się na kwestii udzielenia republice pomocy humanitarnej.

Podobnie jak w przypadku polityki NATO w regionie, z punktu widzenia zagrożeń dla stabilności międzynarodowej role pełnione przez UE spełniają wymóg istotności na etapie **tworzenia koncepcji roli**. Zarówno **role wybierane, deklarowane, jak i rzeczywiste** Unii Europejskiej bardziej wynikają z **politycznego kontekstu relacji unijno-rosyjskich** niż z wyznaczników związanych z sytuacją bezpieczeństwa w regionie czy posiadanych

zdolności własnych. **Role narzucane** przez otoczenie zewnętrzne różnią się znacząco od tych wybieranych przez UE. Stosując kryterium przedmiotowe możemy wyróżnić przede wszystkim **role polityczne i humanitarne, role z zakresu miękkiego bezpieczeństwa są o wiele mniej rozwinięte.**

Role, jakie UE odgrywa na obszarze Kaukazu Północnego, **należy uznać za mało istotne z punktu widzenia sytuacji bezpieczeństwa w tym regionie.** Ich wagę można jednak dostrzec w dwóch kwestiach: wpływu problematyki czeczeńskiej na postrzeganie Rosji przez Unię Europejską i co za tym idzie unijnej wizji rozwoju relacji z tym krajem oraz w sferze udzielania pomocy humanitarnej. Chociaż politycznie Unia Europejska wykazała się większą aktywnością na Kaukazie Północnym niż Sojusz Północnoatlantycki, to jednak jednostronność podejmowanych działań **nie daje podstaw do twierdzenia, że UE odegrała rolę aktywnego aktora w konflikcie czeczeńskim.**

BIBLIOGRAFIA DO SUPLEMENTU:

A. Literatura zwarta

1. *Asylum Applications in Europe 2006*, Finish Ministry of Justice, November 2007.
2. Barysch Katinka, „Russia, realism and EU unity”, *CER policy brief*, July 2007.
3. Blank Stephen J., *The NATO-Russia Partnership: A Marriage of Convenience or a Troubled Relationship?*, U.S. Army War College, Strategic Studies Institute, November 2006.
4. Blank Stephen J., Tilford Earl H. Jr., *Russia's Invasion of Chechnya: a Preliminary Assessment*, US Army War College, 13 January 2005.
5. Bugajski Janusz, *The Eastern Dimension of America's New European Allies*, Carlisle Barracks: Strategic Studies Institute, October 2007.
6. Emerson Michael (red.), *The Elephant and the Bear Try Again. Options for the New Agreement between the EU and Russia*, Brussels: Centre for European Policy Studies 2006.
7. Falkowski Maciej, *Czeczenia: między kaukaskim dżihadem a „ukrytym” separatyzmem*, Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich 2007.
8. Furman Dmitrij, *Rossija i Czeczenia, obszczestwa i gosudarstwa*, Moskwa: Carnegie Center 1999.
9. Gammer Moshe, *Muslim Resistance to the Tsar: Shamil and the Conquest of Chechnia and Daghestan*, London, Portland, Oregon: Frank Cass 1994.
10. Grochmalski Piotr, *Czeczenia: rys prawdziwy*, Wrocław: Atla2 1999.
11. Małaszenko Alieksiej, Trenin Dmitrij, *Wriemja juga*, Moskwa: Moskowskij Centr Carnegie 2002.
12. Menkiszak Marek, Rosja wobec Unii Europejskiej: kryzys „strategicznego partnerstwa”, *Prace OSW*, styczeń 2006.
13. „Prymat NATO i stosunki transatlantyckie”, *Forum Natolińskie*, 5(7)/2006
14. Roberts Cynthia A., *Russia and the European Union: the Sources and Limits of “Special Relationship”*, US Army War College, February 2007.
15. Stockholm International Peace Research Institute, *SIPRI Yearbook 2007. Armaments, Disarmament and International Security*, Oxford: Oxford University Press 2007.
16. Vahl Marius, „A Privileged Partnership: EU-Russia Relations In a Comparative Perspective”, *DIIS Working Paper* 2006/03.

17. Weitz Richard, *Russian-American Security Cooperation after St. Petersburg: Challenges and Opportunities*, Carlisle Barracks: Strategic Studies Institute, April 2007.
18. *Woorużonnyje Sily Rossijskoj Fiederacji 2006*, Moskwa: Agienstwo „Wojeninform” MO FR 2007.

B. Akty prawne i dokumenty

1. *Agreement on Adaptation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe*; CFE.DOC/1/99, 19 November 1999.
2. Alliance's statement on the Russian Federation's „suspension” of its CFE obligations”, *NATO Press Release(2007) 139*, 12 December 2007.
3. *Cannes European Council. Conclusions*, 26.06.1996.
4. *Declaration by the Presidency of the European Union on Chechnya*, 31.05.1996.
5. *Declaration by the Presidency of the European Union on Chechnya Peace Accord*, 16.05.1997.
6. *Declaration by the presidency on behalf of the European Union on the presidential elections in Chechnya*, Brussels, 8 October 2003, 13393/03(Presse 297).
7. European Commission, *ECHO at work: Northern Caucasus*, 28.09.2006.
8. European Commission, “Northern Caucasus: Commission allocates euro 17,5 million for victims of conflict in Chechnya”, IP/07/210, 21.02.2007.
9. *European Council on Refugees and Exiles - Country Report 2005*.
10. *European Parliament Resolution on the situation in Chechnya*, 15.02.2001.
11. *European Union Report on Human Rights 2002*
12. „EU-Russia Relations”, European Commission, External Relations, May 2007, s. 3, http://ec.europa.eu/external_relations/russia/summit_05_07/2007_eng.pdf.
13. *Final Act of the Conference of the States Parties to the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe*, CFE.DOC/2/99, 19 November 1999.
14. „Gemeinsame Erklärung von Bundeskanzler Gerhard Schröder und dem russischen Präsidenten Wladimir W. Putin”, *Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Berlin 10. September 2004*.

15. „Joint Statement on the occasion of the Visit of the secretary general of NATO, Lord Robertson, in Moscow on 16 February 2000”, *NATO Press Release*, 16 February 2000.
16. *Joint Statement by The President of European Council A. Gutteres assisted by The Secretary General of the Council/High Representative for Foreign and Security Policy of the EU J. Solana, The President of the Commission of the European Communities R. Prodi, The President of the Russian Federation V. V. Putin*, Moscow, 29 May 2000; 2254th Council meeting – General Affairs, Luxemburg, 10 April 2000, 7533/00 (Presse 101).
17. *Joint Declaration by the President of European Council J. Chirac with the assistance of The Secretary General of the Council/High Representative for Foreign and Security Policy of the EU J. Solana, The President of the Commission of the European Communities R. Prodi and by the The President of the Russian Federation V. V. Putin*, EU-Russia Summit, Paris, 30 October 2000.
18. Ministry of Foreign Affairs of Latvia, *Sixth EU-Russia Consultations on Human Rights Issues held*, 04 Oct 2007.
19. *NATO-Russia Action Plan on Terrorism*, Brussels, 9 December 2004
20. „NATO-Russia Relations: A New Quality”, *Declaration of Heads of State and Government of NATO Member States and Russia*, Rome, Italy, 28 May 2002.
21. „NATO-Russia Consultations on Combating Terrorism”, *NATO Press Statement*, 2 October 2001.
22. *Northern Caucasus/ Chechnya – Council Conclusions*, 2232nd Council Meeting – General Affairs, 6/7 December 1999, Press 99 (390).
23. *Statement of the presidency on the behalf of European Union on Chechnya*, Brussels, 30 December 1999, 14309/99 (Presse 423).
24. *Statement by the NATO-Russia Council*”, *NATO Press Release*, 7 September 2004. *Secretary Rumsfeld's Speech at the National Press Club, September 10, 2004* (źródło: <<http://www.dod.mil/transcripts/2004/tr20040910-secdef1286.html>>).
25. „United States-European Union Summit Statement on Chechnya, December 17, 1999”, *Weekly Compilation of US Presidential Documents*, December 20, 1999.
26. 1825. *Council – General Affairs. Conclusions*, 23.01.1995.
27. 1830. *Council – General Affairs. Conclusions*, 06.03.1995.
28. 1853. *Council – General Affairs. Conclusions*, 12.06.1995.
29. 1968. *Council – General Affairs. Conclusions*, 25.11.1996.

30. 2239th Council meeting – General Affairs, Brussels, 24 January 2000; 5046/00 (Presse 10).

31. 2541st Council Meeting on External Relations – Brussels, 17.11.2003.

32. 2572nd Council Meeting on External Relations – Brussels, 22.03.2004.

C. Artykuły i rozdziały w pracach zbiorowych

1. Allison Roy, „Rossija, regionalnyje konflikty i primienienije wojennoj sily”, [w:] Steven E. Miller, Dmitirj Trenin (red.), *Woruzonnyje sily Rossiji: vlast' i politka*, Moskwa: Interdialekt + 2005, s. 153-160.
2. Almond Mark, „Chechnya: A Wake-Up Call for the West,” *Wall Street Journal*, December 20, 1994.
3. Anjaparidze Zaal, „Pankisi emerges as a litmus test in Georgian-Russian relations”, *Eurasia Daily Monitor*, 17 June 2004.
4. Boese Wade, „Europe Eager to Preserve CFE Treaty”, *Arms Control Today*, Vol. 37, No. 10, November 2007.
5. Boese Wade, „CFE Adapted at OSCE summit in Istanbul”, *Arms Control Today*, Vol. 29, No. 7.
6. „Chechnya on EU agenda”, *BBC News*, 20 April 2000.
7. Cross Sharyl N., „US/NATO-Russia and Countering Ideological Support for Terrorism: Toward Building a Comprehensive Strategy”, *Connections: The Quarterly Journal*, vol 5, no. 4, Winter Supplement 2006, s. 5-9.
8. Devdariani Jaaba, „Georgia reacts to Russian pressure”, *Perspectives*, Vol. XVIII, Nr 1, September-October 2002.
9. „EU, NATO continue criticism over crackdown in Chechnya”, *Monitor*, Vol. 5, Issue 233, 15 December 1999.
10. „Europe Tricky Task at Istanbul Summit”, 18 November 1999, *BBC News Europe*
11. Falkowski Maciej, Wojciech Górecki, „Inguszetia – krok od wybuchu”, *Biuletyn OSW*, 21.11.2007.
12. Felgenhauer Pavel, „Putin’s Military Numbers Just Don’t Add Up”, *Eurasia Daily Monitor*, 1 Nov 2006.
13. Fischer Sabine, „The EU and Russia: Stumbling from Summit to Summit”, *Russian Analytical Digest*, No. 26, 4 September 2007, s. 10-13.

14. Jaroszewicz Marta, Żochowski Piotr, „Rosyjsko-niemiecka współpraca w sferze sprawiedliwości i spraw wewnętrznych oraz współpraca służb specjalnych”, *Stosunki Rosja-Niemcy. Raport OSW i CSM*, Warszawa, luty 2006, s. 45-72.
15. Kelin Andrei, „NATO-Russia cooperation to counter terrorism”, *NATO Review*, Autumn 2005.
16. Kryshstanovskaya Olga and White Stephen, „Putin’s Militocracy,” *Post-Soviet Affairs* 19(4), 2003, s. 289–306.
17. Lobjakas Ahto, „Russia: Beslan Hostage Tragedy Leads to Spat with EU”, *RFE/RL Newslines*, 06.09.2007.
18. McCausland Jeffrey D., „NATO and Russian Approaches to Adapting the CFE Treaty”, *Arms Control Today*, August 1997.
19. Andrew Mc Gregor, „The Chechen Network on Trial: Terrorist Prosecutions in Paris”, *Chechnya Weekly*, Vol. 7, Issue 18, 4 May 2006.
20. Menkiszak Marek, Andrzej Wilk, „Rosja zawiesza swój udział w traktacie CFE”, *Tydzień na Wschodzie*, 05.12.07;
21. Menkiszak Marek, „Putin w Brukseli: Rosja i Zachód demonstrują wole zbliżenia”, *Tydzień na Wschodzie*, 11.10.2001.
22. Miller Steven E., „Wojennaja moszcz’ Moskwy: Rossija w poiskach biezopastnosti w pieriechodnuju epochu”, [w:] Steven E. Miller, Dmitirj Trenin (red.), *Woruzonnyje sily Rossiji: vlast’ i politka*, Moskwa: Interdialekt + 2005, s. 1-51.
23. Moore Cerwyn, „Foreign Fighters and the Chechen Resistance: A Re-Appraisal”, *CACI Analyst*, 13.06.2007.
24. Moroney Jennifer and Karasik Theodore, „Case Study: the North Cacuasus”, [w:] Aniel Rabasa, Steven Boraz, Peter Chalk i inni, *Ungoverned Territories: Understanding and Reducing Terrorism Risks*, Santa Monica: Rand Corporation 2007, s. 207-237.
25. „NATO condemns Russia’s offensive in Chechnya”, *BBC News*, 15 December 1999.
26. Nation R. Craig, „US Interests in the New Eurasia”, [w:] *Russian Security Strategy under Putin: U.S. and Russian Perspective*, Carlisle Barracks: Strategic Studies Institute 2007, s. 15-16.
27. „Pressure put on Russia and separatists at NATO/PACE meetings”, *Chechnya Weekly*, Vol. 2, Issue 22, 6 June 2001.
28. Shlapentokh Dmitry, „“Jihadization” of Chechen Islamic Resistance and Global Implications”, *CACI Analyst*, 19.09.2007.

29. Simes Dimitri K., „Losing Russia: The Cost of Renewed Confrontation”, *Foreign Affairs*, November-December 2007.
30. Solovieva Daria, „Georgia tackles Chechen conundrum”, *Eurasia Insight*, 03.11.04.
31. „State Department Says Chechen Rebels Have Ties to Bin Laden”, *GlobalSecurity.org*, 26 September 2001.
32. Tumelty Paul, „The Rise and Fall of Foreign Fighters in Chechnya”, *Terrorism Monitor*, 26 January 2006.
33. „US Alleges Russian CFE Treaty Violations in Chechnya”, *Disarmament Diplomacy*, No. 40, September-October 1999.
34. Zagorski Andrey, „Moscow Seeks to Renegotiate Relations with the West”, *Russian Analytical Digest*, No. 26, 4 September 2007, s. 2-6.

S/7126

~~X~~
Cryt. Roypram idlt.